

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rizikové chování středoškolské mládeže

Vypracoval: Mgr. Julie Tomšová
Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2019

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis studenta Julie Tomšová

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na rizikové chování středoškolské mládeže. Vznik a důsledky takového chování mohou být různé a člověk se s ním může setkat stále častěji.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část se zaměřuje na zpracování literatury týkající se problematiky rizikového chování středoškolské mládeže a prostudování aktuálních výzkumů. Praktická část je částí výzkumnou. Klade si za cíl odpovědět, zda odlišný typ školy, střední odborné učiliště a gymnázium, bude mít vliv na množství a různorodost rizikového chování středoškolské mládeže. Výzkumným nástrojem bylo použití dotazníkového šetření v obou typech škol.

Z výsledků dotazníkového šetření lze říci, že rozdíly v rizikovém chování středoškolské mládeže v závislosti na typu školy jsou malé, žádné velké rozdíly v množství či různorodosti rizikového chování nebyly pozorovány.

Klíčová slova

rizikové chování, středoškolská mládež, škola, gymnázium, střední odborné učiliště

Abstract

The bachelor thesis is focused on risk behaviour of secondary school students. The origins and consequences of this behaviour may vary and we may come across it more and more often.

The bachelor thesis is divided into two parts. The theoretical part is focused on literature dealing with this issue and also studying current researches. The practical part is my own research. The aim of this part was to establish whether the type of school, grammar school or vocational school, would affect the measure and variation of risk behaviour of secondary school students. Data collection in a form of a questionnaire was used in both types of the schools.

As a result of the research, it became clear that there is no significant difference in risk behaviour at either of the schools.

Keywords

Risk behaviour, secondary school students, school, grammar school, vocational school

Děkuji vedoucímu své práce PhDr. Miroslavu Procházkovi Ph.D. za vedení mé práce,
jeho cenné rady a připomínky.

Obsah

Seznam zkratk	7
1 Úvod	8
1 Teoretická část	9
1.1 Dospívání, vývoj a formování dítěte	9
1.1.1 Dospívání – období puberty a adolescence	9
1.1.2 Vývoj a formování osobnosti dítěte	10
1.1.3 Působení rodiny na vývoj dítěte	11
1.1.4 Vliv socializace na vývoj dítěte	12
1.2 Rizikové chování	14
1.2.1 Syndrom problémového chování	17
1.2.2 Vliv rodiny na vznik rizikového chování	17
1.2.3 Vliv prostředí na vznik rizikového chování	18
1.2.4 Vliv školy na vznik rizikového chování	19
1.2.5 Vliv party na vznik rizikového chování	21
1.3 Výsledky studií o výskytu rizikového chování mládeže	21
1.3.1 Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2015	21
1.3.2 Další studie zabývající se problematikou rizikového chování	23
1.4 Primární prevence rizikového chování mladistvých	25
1.4.1 Specifický preventivní program	25
1.4.2 Nespecifický preventivní program	26
1.4.3 Minimální preventivní program	26
1.4.4 Neúčinná primární prevence	27
1.4.5 Protektivní faktory ovlivňující vznik rizikového chování	27
2 Praktická část	29
2.1 Téma výzkumu	29
2.2 Výzkumné cíle a předpoklady	29
2.3 Metodologie	30
2.3.1 Vzorek respondentů	31
2.4 Vyhodnocení dotazníkových responzí	31
2.5 Závěry výzkumu	51
3 Závěr	57
Použitá literatura	59
Online zdroje	60
Seznam příloh	61

Seznam zkratk

WHO – World Health Organization (Světová zdravotnická organizace)

ESPAD - Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

HBCS – Health Behavior in School-aged Children

SOU – střední odborné učiliště

1 Úvod

Děti a mládež jsou naší budoucností a lidé si musí uvědomit, že veškerá energie, pozitivita a práce, kterou do výchovy dětí a mladistvých vloží, se jim vrátí, ať už v dobrém nebo špatném.

Tato práce se zabývá rizikovým chováním středoškolské mládeže. Rizikové chování je široký pojem, do kterého je nutné zařadit různé chování a jeho projevy. Je nutné nahlížet na tento problém komplexně a také ho tak řešit. Je důležité věnovat se dětem i mladistvým s nasazením, ať už ve školách či v rodině. Vnímat jejich problémy a snažit se je vést k tomu, aby sami předcházeli vzniku rizikového chování u sebe i ostatních.

Práce je rozdělena do dvou velkých celků, teoretické části, kde jsou na základě studia odborné literatury představeny teoretická východiska problematiky, a části praktické, kde je představeno vlastní šetření, zaměřené na to, jak se u žáků střední školy liší míra zkušenosti s rizikovým chováním v závislosti na typu školy.

První část teoretické části se zaměřuje na faktory, které ovlivňují vývoj dítě od raného věku až po pubertu. Práce se dále zabývá jevy, které vedou k rizikovému chování středoškolské mládeže, zaměřuje se především na vlivy rodiny, socializaci a vliv školy. K ošetření problematiky rizikového chování slouží preventivní programy, které jsou popsány v poslední části teoretické práce.

Praktická část práce se věnuje zjištění, zda se liší míra zkušeností s rizikovým chováním u žáků v závislosti na typu školy. Práce se věnuje konkrétním jevům, jako je alkohol, kouření, užívání lehkých i tvrdých drog, gambling a sexuálně rizikové chování. Dále se práce věnuje i zjišťování, zda žáci si uvědomují problematiku rizikového chování a uvědomují si ji.

1 Teoretická část

1.1 Dospívání, vývoj a formování dítěte

1.1.1 Dospívání – období puberty a adolescence

Středoškolská mládež prochází během studia na střední škole velkou změnou. Mládež ve většině případů mění místo působení, spolužáky, učitele, někdy i místo pobytu. Navíc dochází i k fyziologickým a psychickým změnám, k dospívání samotného jedince.

Dospívání je období, kdy se z dítěte stává dospělý člověk. Celé období dospívání můžeme rozdělit na období puberty a adolescence.¹

Období pubescence trvá přibližně od 10 let až do 15 let a jak uvádí Šimíčková Čížková a kol. lze ho dále rozdělit do období prepuberty a puberty.² Charakteristickým znakem pro toto období je tělesné dospívání a pohlavní dozrávání. Dospívajícímu se mění zevnějšek, stává se podmětem k novému sebepojetí i novému pojetí ostatními. Spolu se zevnějškem se mění i způsob myšlení, nyní je mladistvý schopný přemýšlet abstraktně i o věcech, které skutečně neexistují. Dochází také k výkyvům emočního prožívání vlivem hormonů. Člověk procházející pubertou se více osamostatňuje od rodičů, větší význam pro něj mají vrstevníci, s nimiž se ztotožňuje. Pro toto období jsou klíčové přátelství, první lásky a partnerské vztahy.³

Období adolescence zahrnuje období po 16. roce věku, horní věková hranice, kdy je dosaženo plné dospělosti se časově vymezuje velmi těžko a je závislá především na společenských a kulturních zvyklostech.⁴ V této fázi dochází k pohlavnímu dozrání, často i k prvnímu pohlavnímu styku. Během období adolescence se mění osobnost i společenská pozice dospívajícího. Dochází k dosažení ekonomické samostatnosti (či jejímu oddálení, v případě volby dalšího studia). Stabilizují se vztahy s rodinou a dospívající se od rodičů osamostatňuje. V souvislosti s tím nabývají na významu

¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 321-327.

² ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0629-2, s. 101-105.

³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 321-327.

⁴ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0629-2, s. 105-117.

partnerské vztahy. V rámci vrstevnické skupiny dochází k sebepoznávání a rozvoji vlastní identity dospívajícího. Dospívající si snaží hledat vlastní cestu a hranice svých možností, někdy toto hledání může být i nebezpečné, pokud během toho dochází k extrémnímu chování. Období adolescence má dospívajícímu poskytnout čas, aby našel sám sebe a stal se samostatným ve všech atributech, které dnešní společnost vyžaduje.⁵

1.1.2 Vývoj a formování osobnosti dítěte

Vývoj osobnosti dítěte je dlouhodobý a dynamický proces. Dochází při něm k propojení dvou skutečností – zrání a vzájemnému ovlivňování jedince a prostředí.

Zrání je proces, který vychází z genetické a biologické výbavy člověka. U dětí dochází ke zrání anatomickému, ke zrání fyziologických funkcí, ale také k vyžívání základních psychických předpokladů (jako je temperament, vnímání, paměť). Aby docházelo ke správnému vývoji osobnosti, je také důležitý vzájemný vliv prostředí.

Na vývoj osobnosti dítěte působí velké množství různých podmínek a vlivů, jak vnitřních tak vnějších. Mezi vnější podmínky, které na vývoj působí, patří rodina, vrstevníci, skupiny, škola a školní třída, životní prostředí, lokalita a národnost. K vnitřním podmínkám řadíme biologické podmínky, psychické procesy a vlastnosti.

K propojování osobnosti s prostředím dochází pomocí různých procesů, jako je učení, socializace, činnosti, komunikace, přijímání sociálních rolí, nastavení a dodržování společenských norem.

Vnitřní i vnější podmínky působení na člověka jsou individualizované. Například i v rámci jedné rodiny dochází k odlišnému působení na prvorozené, prostřední a nejmladší dítě, na chlapce či dívku. Ve školním kolektivu se děti socializují různě, vyhledávají jiné zájmy a kroužky. Markantní rozdíly jsou také v biologických předpokladech a psychických procesech.⁶

⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 321-327.

⁶ ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x, s.181-184.

1.1.3 Působení rodiny na vývoj dítěte

Rodina je prvním prostředím, které člověk po narození vnímá, a které ho jako první formuje. Rodina plní různé funkce, biologickou, ekonomickou,

Stěžejní vztah, který formuje osobnost dítěte již v raném stadiu vývoje je vztah matky s dítětem (nebo vztah s osobou, která matku zastupuje). Dítě potřebuje mít naplněny i potřeby lásky a emocí, nikoli pouze zajištění jeho biologických potřeb. Pokud jsou tyto podmínky splněny, dítě se cítí v bezpečí a spokojené, tento stav se nazývá také připoutání. Matka je emočně připoutána ke svému dítěti, chce s ním být, reagovat na něj a projevovat mu své kladné emoce. Připoutání vede k příznivému vývoji dítěte.⁷

Pokud je však matka chladná až nenávistná, dojde-li k dlouhodobému odloučení dítěte od matky, nebo dochází k velkému střídání pečujících osob, dochází u dítěte k psychické deprivaci. Psychická deprivace má pak za následek narušení emocionálního i poznávacího vývoje dítěte. Velmi narušený vývoj pak mají děti, které matka zavrhuje nebo děti nechtěné.⁸

Během dalšího vývoje dítě potřebuje i další osoby, které k němu mají kladný emoční vztah, podporují ho a respektují, jsou schopni mu pomoci. Tyto další blízké osoby se nazývají „významní druzí“ a jsou důležité pro správnou socializaci dítěte. Během sociální komunikace mezi dítětem a dospělými dochází k vyměňování si informací ale i emocí. Pokud dospělý působí na dítě pozitivními emocemi, podporuje tím jeho výkon a chování, které dospělý vyžaduje. Výkon dítěte poté zpětně působí na dospělého a prohlubuje jeho pozitivní vztah k dítěti. Působí-li dospělý na dítě negativně, dítě má horší výkon i chování, což u dospělého vyvolává další negativní emoce a může dojít k narušení jejich vzájemného vztahu. Toto chování se týká i malých sociálních skupin.

Dítě se během svého vývoje učí různým dovednostem. Od raného vývoje se učí napodobováním. Napodobování je hlavním učícím nástrojem při předávání společenských skutečností. Dítě se jím učí různému chování, včetně vztahu k druhým

⁷ ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x, s. 185-195.

⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 107-115.

lidem, projevování emocí, gestikulaci, mimiku i řeč. Dítě napodobuje své rodiče, blízké příbuzné, ale i televizní či filmové postavy.⁹

1.1.4 Vliv socializace na vývoj dítěte

Lidé a obecně jakékoli sociální prostředí působí na dítě, stimulují ho a poskytují mu mnohem větší zkušenost, než neživé věci. Umožní mu uspokojit základní potřeby, které dítě má – stimulace a smysluplné učení i potřeba bezpečí a citové jistoty, které v raném věku představuje matka. Dochází tak k socializaci dítěte.¹⁰

Během toho jak dítě roste, dochází k potlačování významu rodiny a dalších blízkých osob a vzrůstá důležitost vzorů, se kterými se dítě setkává v každodenním životě.¹¹

Velkou měrou se na socializaci podílí referenční skupiny. To jsou skupiny či sociální vrstvy, díky kterým si dítě vybuduje vlastní hodnoty, postoje, chování a utváří si obraz sama sebe.¹² Dítě k těmto skupinám patřit chce, pokud si není jisté svým názorem/postojem, chování ve skupině určuje jeho další jednání. Skupina na dítě tedy působí normativně. Referenční skupinou nemyslíme pouze skupiny, ke kterým dítě aktuálně patří, ale hlavně také ty, ke kterým chce nebo nechce patřit.

Působení referenční skupiny může být dvojího typu, pozitivní a negativní. Pozitivní referenční skupiny jsou takové skupiny, ke kterým by dítě v budoucnu rádo patřilo. Například středoškolský žák by rád navštěvoval vysokou školu, a tudíž by rád patřil do skupiny vysokoškoláků, porozuměl jim, napodoboval jejich postoje, hodnoty a vzory chování.

Negativní referenční skupinou myslíme skupinu, jež dítě odmítá a v budoucnu nechce být jejím členem. Například nechtěné těhotenství na střední škole. Kamarádka

⁹ ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x, s. 185-195.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 99.

¹¹ JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, s. 34-35.

¹² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0, s. 308-309.

vidí příklad těhotné spolužačky, budoucí matky a na rozdíl od ní chce odmaturovat a jít na vysokou školu.¹³

¹³ JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, s. 34-35.

1.2 Rizikové chování

Definice rizikového chování se popisuje jako chování, které vede k nárůstu zdravotních, výchovných, sociálních a jiných rizik pro určitého jedince či společnost.¹⁴

Někteří autoři však uvádí, že určitá míra rizikového chování je běžná a je přirozenou součástí dospívání, poukazuje na složitost dospívání v rámci vývoje jedince.¹⁵

Ministerstvo školství a tělovýchovy uvádí několik základních druhů rizikového chování:

- záškoláctví
- projevy agrese, šikana, kyberšikana (další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedii), násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- poruchy příjmu potravy
- negativní působení sekt
- sexuální rizikové chování
- závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus (závislost na počítačových hrách, telefonu, internetu, sociálních sítích), gambling.¹⁶

K těmto druhům rizikového chování také můžeme přiřadit problémy způsobené syndromem týraného či zanedbávaného dítěte a poruchami příjmu potravy. U většiny rizikového chování dochází ke kombinaci jednotlivých druhů.¹⁷

¹⁴ BĀRTĪK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 23.

¹⁵ MORAVCOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK. *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-860-3, s. 46.

¹⁶ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže [online]*. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s.1.

¹⁷ BĀRTĪK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 23-28.

Záškoláctví:

Záškoláctvím je myšlena neomluvená absence žáka na základní či střední škole. Jde o jasný úmysl žáka. Tímto úmyslem žák porušuje nejenom školní řád, ale i školský zákon, který stanovuje povinnou školní docházku. K prevenci záškoláctví slouží školní řád, školní docházku kontroluje třídní učitel, který se v případě problémů u nezletilého žáka obrací na zákonného zástupce, případně i na příslušný správní orgán.

Šikana a projevy agrese:

Do tohoto druhu extrémního chování spadá každý projev extrémní agrese proti druhé osobě, proti sobě nebo proti věcem. Extrémem je pak takové chování, které má za následek psychickou, fyzickou nebo materiální újmu/poškození. Patří sem i šikana.

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě:

Tímto myslíme takové chování, při kterém vystavuje člověk sebe nebo další osobu riziku během sportu nebo v dopravě, poškozování svého i cizího majetku a vybavení během sportovní činnosti nebo při účasti v dopravě.

Rasismus a xenofobie:

Projevy chování, které vedou k potlačování zájmů a práv menšin.

Negativní působení sekt:

Sektu lze definovat jako ohraničenou skupinu lidí, která sdílí stejnou ideologii, pomocí které se izoluje od dalšího prostředí, manipuluje s jejími členy a působí na ně dalším extrémním chováním. Sekta ovlivňuje členy po stránce ekonomické, sociologické, psychologické i jiné.

Sexuální rizikové chování:

Sexuální chování je rizikové, pokud vede k nárůstu zdravotních, sociálních a dalších rizik. Takovéto chování je spojováno s dalšími rizikovými

faktory, jako užívání návykových látek, zneužívání. Patří sem také riziko spojené se šířením nahých fotografií či intimních videí nejen po internetu.¹⁸

Závislost:

Zde se jedná o užívání návykových látek a rizika s tím spojená – zdravotní, sociální, ekonomická i jiná. Definice závislosti uvádí, že upřednostňování užívání určité látky, nebo třídy látek, vede k potlačení předchozího chování jedince, které pro něj bylo důležité.¹⁹

Problémy spojené se syndromem týraného, zanedbávaného, zneužívaného dítěte:

Řadíme sem veškeré následky, které způsobuje týrání, zanedbávání a zneužívání. Jsou to například deprivací problémy, výchovné problémy, adaptační problémy, zdravotní a psychické následky.

Poruchy příjmu potravy:

Poruchy příjmu potravy určuje rizikové chování založené na negativním vztahu k jídlu, často založeném na špatném sebehodnocení odvozeném od nesprávného vnímání sama sebe (velkou roli zde má velký společenský tlak tzv. ideálu krásy). Spadá sem jak podváha, tak nadváha.²⁰

V souvislosti s rizikovým chováním mládeže můžeme použít i pojem **delikventní chování**. Delikventním chováním je odvozeno od latinského slova *delinquere*, což znamená proviňování. Delikventním chováním pak myslíme chování, kterým se člověk proviní spíše lehce, kdy jeho jednání může, ale nemusí vést k soudu. Naopak kriminalita je pojem, který označuje těžké a závažné činy.²¹

¹⁸ BĀRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 75 – 78.

¹⁹ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6, s. 9-10.

²⁰ BĀRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 75 – 78.

²¹ NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2, s. 8.

1.2.1 Syndrom problémového chování

Člověk chovající se rizikově jedním způsobem, má tendenci chovat se rizikově i způsobem jiným. Toto chování nazýváme syndromem problémového chování. Nejčastějším příkladem je konzumace alkoholu, která vede ke kouření cigaret a užívání marihuany, dále může vest k delikvenci a předčasnému zahájení pohlavního života.²²

1.2.2 Vliv rodiny na vznik rizikového chování

Rodina svým působením může negativně ovlivňovat chování dítěte a mít přímý vliv na rozvoj rizikového chování. Největším problémem dnešní doby je fakt, že se rodina zcela proměnila a plní jiné funkce, než tomu bylo doposud. Dítě zůstává v rodině stále kratší dobu, je brzy předáváno do organizací, jako jsou školky a školy. Na dítě je v těchto zařízeních vykonáván velký tlak, aby se prostředí přizpůsobilo. I malá odchylka (hyperaktivita, dyslexie) poté může působit, pokud se k ní nepřistupuje individuálně a citlivě, jako záminka k odvržení a vyčlenění z kolektivu, což může mít za následek špatné sebehodnocení dítěte.

Stoupá také rozvodovost a množství rodin, kde je dítě vychováváno pouze jedním z rodičů. Mezinárodní srovnávací studie ukazují, že tyto děti mají horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů a také větší problémy s dodržováním zákonů než děti ze stejné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině se ukazuje jako jasný ukazatel, která brání delikvenci syna.²³

Jak jsem již zmiňovala v předchozích kapitolách, základní vztah podmiňující vývoj dítěte je vztah s matkou (nebo jinou pečující osobou). Pokud není naplněna základní potřeba novorozence na pocit bezpečí a lásky, dítě si nevytvoří základní důvěru k dospělému. Může mít poté narušenou vazbu k rodiči, ambivalentní vazbu, vyhýbavou či dezorganizovanou.

²² BĀRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 31-32.

²³ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s. 37-41.

Ambivalentní vazbou myslíme extrémní projev negativních emocí. K této vazbě dochází, pokud matka či pečující osoba reaguje nepředvídatelně a rozdílně na stejné podmínky.

Vyhýbavá vazba je pak ta, kde se dítě staví do role samostatného jedince, nezávislého na ostatních. Tento stav je vyvolán matkou, která odmítá své dítě, to se pak naučí nedávat najevo své negativní emoce. Dále je to chování, které je typické u dětí týraných a zneužívaných.

Dezorganizovanou vazbou rozumíme stav, kdy je dítě týráno nebo zneužíváno, agresivně odmítáno či nadměrně přetěžováno odpovědnostmi dospělých.

Vlastní kategorii tvoří děti, které nejsou vychovávány v rodinném prostředí, ale v kolektivních institučních zařízeních. Tyto děti jsou citově deprivované, navíc mají i narušeno vnímání normální (neústavní) reality. Jejich rizikové chování může být částečně způsobeno naivním pohledem na svět, kdy tento pohled neměli možnost konfrontovat s respektovaným dospělým. Dalším problémem je adaptace na ústav, kdy pro tyto děti může být problém, zvládnout běžný život mimo něj. Poté je například vězení pro ně známějším a snesitelnějším prostředím než běžný život.

Velmi důležitý je také způsob řešení konfliktů v rodině. Děti, které vyrůstají v rodinách, kde se odehrává velké množství otevřených konfliktů, jsou mnohem náchylnější ke kriminalitě. Dále i konflikty dítěte se sourozenci napovídají o zvýšeném předpokladu delikventního chování. V takovémto prostředí se dítě učí řešit problém pomocí konfliktního jednání a navíc má tendenci se z takového prostředí co nejdříve dostat pryč.²⁴

1.2.3 Vliv prostředí na vznik rizikového chování

Na vzniku rizikového chování se podílí vliv prostředí. Prostor, který vytváří podmínky pro život, zahrnuje nejenom materiální věci, ale také duchovní stránku.

Velmi brzy po narození člověk vnímá a vstřebává vše, co se kolem něj děje. Takto nabyté zkušenosti bývají mnohem silnější, než ty, které přicházejí v pozdějším

²⁴ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s.42-48.

věku (například ve škole). Člověk poté může jednat a žít podle zásad, které jsou v rozporu s tím, co se učí později. Takovéto zásady přenáší i do rodiny, kterou sám zakládá. Toto chování se dá označit jako tzv. sociální dědičnost.

Prostředí na člověka může působit pozitivně (v souladu s obecně platnými normami) nebo negativně (v rozporu s normami). Prostředí může člověka věcně podpořit, nebo naopak být překážkou, jednání člověka formuje chování přímo a je schopno mít signální funkci.²⁵

Prostředí ohrožuje rozvoj osobnosti v několika rovinách. Prvním faktorem je samotný stav životního prostředí (globální oteplování, úbytek půdy a lesů, znečišťování, války). Dalším problémem je technizace a medializace. Dále negativně působí i morální stav společnosti. Sem patří stále narůstající materializace života, egoismus i přesycenost podměty. Patologické jevy ve společnosti jako další ohrožující faktor mají dvojí působení – děti se přímo stávají oběťmi takového jednání, a navíc sami postižení se dopouští deviantního chování. Dále je problémem také nezaměstnanost i ohrožení infekčními chorobami.

Všechny tyto faktory působí na jedince na úrovni globálního prostředí i mikroprostředí. Mikroprostředím je myšlena škola, rodina, výchovné zařízení či parta vrstevníků. Mikroprostředí je přímo ohrožující, nejenom dopady celospolečenských jevů, ale také situacemi, které vznikají přímo tam, například nechtěné nebo zanedbávané dítě.²⁶

1.2.4 Vliv školy na vznik rizikového chování

V současné době škola neslouží pouze jako vzdělávací instituce, ale očekává se od ní mnohem víc. Škola by dětem měla předat tradiční znalosti, dovednosti a postoje, ale přitom být dostatečně pružná a přizpůsobit se nově působícím trendům. Škola by měla k dětem přistupovat individuálně, pomoci jim si uvědomit své vlastní já a iniciovat v nich touhu změnit svým působením svět. Často je od školy očekáváno, mnohem více než je reálné.

²⁵ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, s. 99 – 110.

²⁶ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, s. 110 – 119.

Škola se musí vypořádat s dnešním trendem soutěživosti společnosti. Musí najít rovnováhu mezi zdravou soutěživostí, která podněcuje k lepším výsledkům, a dáváním příležitostí i slabším žákům vyniknout. Pokud k tomu nedojde, slabší žáci se mohou ocitnout na okraji kolektivu, vyřazení ze sociální skupiny. Globalizace trhu opravdu vede k diferenciaci, nadaní jsou vzdělávání stále lépe a více, zatímco na málo nadané se zapomíná. Takovéto opomíjené děti, které školu nedokončí, jsou téměř nezaměstnatelní.

Jakmile dítě nastoupí do školy, ztrácí své výlučné postavení, které mělo v rodině. Učitel je zprvu ve škole nejvýznamnější, později se zvyšuje významnost vrstevníků a vztahů s nimi. Během prvních let docházky dítě posuzuje samo sebe především v souvislosti s výsledky, jak je hodnoceno učitelem v předmětech a chování (především pomocí známek). Později také posuzuje samo sebe podle toho, jak ho soudí spolužáci. Důležitost tohoto hodnocení s dospíváním nabývá na intenzitě.

Ve třídě vznikají zcela přirozeně skupinky, tzv. subkultury. Subkultury mohou dát vzniknout i partám s rizikovým chováním. Tyto subkultury mohou vzniknout především díky netečnosti učitele, jeho viditelným vyzdvihováním či zatracováním určitých dětí.

Lhostejnost a agresivita učitele k určitým žákům může být i podnět k šikaně. Učitel tím označí slabého jedince a děti mají pocit, že ho mohou beztrestně napadat. Děti, které mají ve škole špatné výsledky, jsou více agresivní a propojeni se špatnými vlivy prostředí jsou více náchylné k rizikovému chování.

Posouzení a trest za asociální a rizikové chování může tomuto chování buď bránit, anebo ho podporovat. Pokud jsou pravidla ohledně dodržování řádu nejasná, přestupky jsou přehlíženy, neposuzují se všechny děti stejně, během vyšetřování přestupků jsou děti trýzněné či jsou obviňováni rodiče za něco, co neudělali, dochází k tomu, že dítě neví, kde jsou nastavené hranice a tyto hranice jsou spravedlivé pro všechny za každých okolností.²⁷

²⁷ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s. 63-79.

1.2.5 Vliv party na vznik rizikového chování

Pro každého dospívajícího člověka je velmi důležitá parta vrstevníků (referenční skupina) díky níž poznávají a formují sama sebe. Pro přijetí partou je často nutné přizpůsobit své chování, oblékání, postoj k rodičům, škole a dále. Pro děti z dysfunkčních rodin je takováto příslušnost k určité partě více stěžejní, než u dětí, které mají přiměřenou míru podpory a vytyčené hranice chování svými rodiči.

Kladné přijetí skupinou je pro frustrované děti velmi důležité, toho často využívají vůdci delikventních skupin, kdy pro zasvěcení do skupiny je nutné spáchat trestný čin. Vůdce pak v případě potřeby může dítě vydírat prozrazením jeho přečinu, dítě je pak pod tlakem z prozrazení své trestné činnosti, ale také ze ztráty postavení ve skupině.

Party, které se chovají rizikově, často vznikají jako podskupina mladých, kteří se dobře znají z určité instituce. Skupina se nějakým způsobem vymaní ze sociální kontroly (např. záškoláctví) a vytvoří si vlastní hodnoty a pravidla. Často se takto mladí chovají během svého volného času. Nejčastější typ delikventních part v České republice je ten, kdy mladiství se pohybují v prostředí diskoték a heren a dojdou jim finanční prostředky na tento způsob života. Nedostatek financí kompenzují zprvu drobnými krádežemi, které ale mohou přejít až ve vysoce organizované akce a překupnictví. Jindy k delikventnímu chování vede mladá nuda.²⁸

1.3 Výsledky studií o výskytu rizikového chování mládeže

1.3.1 Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2015

Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) provádí výzkum v oblasti rizikového chování každé čtyři roky. Umožňuje sledovat situaci a porovnávat ji s předchozími roky, porovnat situaci v České republice se situací v Evropě a vyhodnotit úspěšnost protidrogové politiky.

²⁸ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s. 83-85.

Studie, která běžela v roce 2015, sledovala čtyři hlavní ukazatele: kouření cigaret, konzumaci alkoholu, užívání nelegálních drog, hraní počítačových her (gaming) a hazardních her (gambling). Studie se týkala 15-16 letých žáků.

Kouřit cigarety zkusilo podle studie ESPAD z roku 2015 66 % mladistvých bez rozdílu mezi pohlavím. Výskyt kuřáctví se liší podle školy, do které mladistvý dochází. Nejmenší podíl kuřáků byl na gymnáziích, nejvíce kuřáků se objevilo v učňovských oborech a středních školách bez maturity. Ve srovnání s předchozími roky došlo však k poklesu jak opakovaně kouřících mladistvých, tak těch, kteří mají pouze jednorázovou zkušenost s cigaretou.

Studie ESPAD z roku 2015 ukázala, že 42,5 % 15-16 letých mladistvých pravidelně konzumuje alkohol. Pokud srovnáme pohlaví, frekvence pití alkoholu u chlapců je vyšší než u dívek. Dále se ukázalo, že riziková forma konzumace alkoholu (vypítí více než 5 sklenic alkoholu při jedné příležitosti) má souvislost s navštěvovanou školou, vyšší míru uváděli žáci z učňovských oborů a častěji se k ní uchylují chlapci než dívky. Srovnání s předchozími studiemi ukázalo, že konzumace alkoholu se u mladistvých snižuje (tento trend byl znatelný již mezi roky 2007 a 2011). První zkušenost s alkoholem se posunula do vyššího věku (to můžeme pozorovat i u dalších návykových látek).

ESPAD z roku 2015 ve své studii velmi podrobně mapuje problematiku návykových látek. Látky, které jsou v České republice užívány mladistvými nejvíce, jsou konopné látky, zkušenost s nimi má 36,8 % respondentů. Zkušenost s látkami s halucinogenním účinkem (LSD) uvádí 3,8 % dotazovaných. Halucinogenní houby užilo 3,3 % žáků. Extázi zkusilo 2,7 % mladistvých. Pervitin a kokain užilo 1,4 % dotazovaných. Heroin užilo pod 1 % mladistvých, stejně jako i jiné opiáty. Ve studii z roku 2015 byly také sledovány nové psychoaktivní drogy (látky, které mají stejné účinky jako nelegální drogy, ale vyskytují se v různých formách – bylinné směsi, krystaly, tablety). Ukázalo se, že s takovými látkami má zkušenost 6,5 % respondentů. To že chlapci užívají konopí častěji než dívky, platilo v předchozích letech. Studie z roku 2015 ukázala, že rozdíly mezi pohlavími se pomalu stírají, protože chlapci užívají konopí méně často, u dívek se trend nezměnil. Množství mladistvých, kteří užijí konopí jednou nebo dvakrát za rok je poměrně stabilní, ale oproti minulým létům se snížilo množství pravidelných uživatelů. Vyšší míru užívání nelegálních drog vykazovali žáci na učňovských oborech a středních školách bez maturity. Obecně se

však snižuje množství mladistvých, kteří mají zkušenost s konopnými i nekonopnými látkami ve všech typech škol.

V průběhu let došlo ke změně vnímání drog a jejich škodlivosti. Příležitostné pití alkoholu, kouření cigaret a užívání konopí vnímají mladiství jako běžnou věc. Jako rizikové pak berou pravidelné pití alkoholu a kouření. Mnohem rizikověji než konopí pak respondenti vnímají užívání jiných než konopných drog.

V rámci studie ESPAD byl v roce 2015 nově sledován gaming a gambling. 27,6 % dotazovaných uvedlo, že denně hraje počítačové hry, kdy se jedná častěji o chlapce než dívky. Vyrovnaně jsou na tom obě pohlaví, pokud se jedná o surfování na internetu, touto aktivitou se denně zabývá 83,9 % mladistvých. Kolem 50 % dotazovaných tráví na internetu 4 a více hodiny.

Gamblingu, neboli hraní hazardních her o peníze, se věnovalo 9,1 % mladistvých, v mnohem větší míře chlapců než dívek. Nejnebezpečnějším prostředím pro vznik rizika v souvislosti s hraním hazardních her se jeví v kolektivech s převahou chlapců, na učilištích a ve třídách s vysokou měrou záškoláctví.²⁹

1.3.2 Další studie zabývající se problematikou rizikového chování

Další studií, která se zabývá problematikou rizikového chování, která mapuje rizikové a protektivní formy chování školní mládeže je **Česká část mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí.**

Tato studie využívá vzorku mladistvých ze škol v krajských městech. Došlo při ní k dotazníkovému šetření. Obecně lze říci, že se výsledky shoduje se studií ESPAD zmiňovanou v předchozí části. Zajímavě vychází ze studie fakt, že k fyzické šikaně mezi mladými dochází málokdy, zatímco k šikaně psychické (často pro pedagoga skryté), dochází mnohem častěji. Stejně jako ve studii ESPAD mladí považují podle této studie užívání drog a alkoholu za chování rizikové, ale akceptovatelné. Ovšem vnímají čichání např. barvy, lepidla, ředidla za chování, při kterém uživatel riskuje

²⁹ CSÉMY, Ladislav, Pavla CHOMYNOVÁ a Viktor MRAVČÍK. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015*. Zaostřeno. Praha: Úřad vlády České republiky, 2016. ISSN 2336-8241, s. 1–16.

extrémně. Sehnat alkohol, cigarety a marihuanu je podle studie snadné pro většinu dotazovaných, problémy by pak měli při shánění dalších návykových látek.³⁰

V roce 2010 byl proveden mezinárodní výzkum v rámci mezinárodního projektu Health Behavior in School-aged Children: WHO Collaborative Cross-National Study (HBSC), z tohoto výzkumu vznikla **Národní správa o zdraví a životním stylu českých školáků**. Tato zpráva podává report i o rizikovém chování mládeže. Výsledky se opět ve většině shodují se studií ESPAD z předchozí části práce.

Národní správa o zdraví a životním stylu českých školáků poukazuje na fakt, že s přibývajícím věkem se zvyšuje i počet mladistvých, kteří mají zkušenost s alkoholem či cigaretou. Ze studie vyplývá, že množství patnáctiletých dívek, které někdy kouřily je značně větší než množství stejně starých chlapců. Alarmující je fakt, že 10% chlapců a 5% dívek konzumuje pravidelně alkohol ve věku 11 let. Studie se shoduje s ESPAD, že rozdíly mezi pohlavími v užívání marihuany se stírají.³¹

³⁰ BLATNÝ, Marek. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2004. ISSN 1211-8818, s. 1-35.

³¹ KALMAN, Michal, Erik SIGMUND, Dagmar SIGMUNDOVÁ, Zdeněk HAMŘÍK, Luděk BENEŠ, Dana BENEŠOVÁ a Ladislav CSEMY. *Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků na základě mezinárodního výzkumu uskutečněného v roce 2010 v rámci mezinárodního projektu „Health Behaviour in school-aged Children: WHO Collaborative Cross-national study (HBSC)“*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2986-1, s.73-95.

1.4 Primární prevence rizikového chování mladistvých

Prevence rizikového chování je záležitostí mezioborovou (setkávají se zde psychologie, pedagogika, sociologie, veřejné zdraví a další obory) a mezisektorovou (jednotlivé koncepty jsou vyvíjeny společně v různých rezortních liniích).

Podle MŠMT je primární prevencí myšlena taková výchova žáků, která bude předcházet a minimalizovat vznik rizikového chování. Cílem této prevence je pak zabránit vzniku rizikového chování, či pokud již vznikne, co nejvíce snížit jeho dopad na žáky. Rozdělujeme primární preventivní program na specifický a nespecifický.

1.4.1 Specifický preventivní program

Specifický preventivní program je zaměřen specificky na předcházení a omezování konkrétních forem rizikového chování. Tento program může být dále dělen na všeobecnou prevenci, na selektivní prevenci a na indikovanou prevenci.

Všeobecná prevence je zaměřena na běžnou populaci dětí bez jakéhokoli rozlišování na méně či více rizikové skupiny. Účastníky rozlišuje pouze podle věku, případně podle např. sociálních nebo jiných faktorů. Obvykle bývá všeobecný preventivní program určen větší skupině dětí například celé třídě. Pro tento druh programu obvykle postačí vzdělání školní metodika prevence.

Selektivní prevence se zaměřuje na jedince, u kterých je zvýšená šance rozvoje rizikového chování. Tyto selektivní preventivní programy se týkají menších skupin. Vzhledem ke zvýšené náročnosti a práci s rizikovými skupiny, je vhodné vyšší vzdělání metodika (speciální pedagogika, psychologie, adiktologie).

Indikovaná prevence se zaměřuje na konkrétního jedince, který je vystaven působení vysoce rizikových faktorů, nebo u jedinců, u kterých se již rizikové chování vyskytlo. Indikovaný preventivní program se snaží problém zachytit včas, správně problém posoudit, vyhodnotit potřebné intervence a tyto intervence zahájit. Indikovaná prevence vyžaduje speciální vzdělání metodika, který musí být schopen posoudit

individuální specifika a povahu daného případu, vytvořit postup řešení, navrhnout intervence a konzultace další odborníků (psycholog, vnější poradenský subjekt).³²

1.4.2 Nespecifický preventivní program

Nespecifickým preventivním programem je myšleno vše, co podporuje zdravý životní styl, pozitivní sociální chování, smysluplné využívání volného času, odpovědnosti a pozitivního vnímání sama sebe a další. Patří sem například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity.³³

1.4.3 Minimální preventivní program

Preventivním programem je myšlen konkrétní dokument školy, který je zaměřen na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na emoční a osobnostní rozvoj žáků a na jejich komunikační dovednosti. Preventivní program počítá s aktivní účastí žáků, se zapojením celého pedagogického sboru a zákonných zástupců nezletilých žáků. Preventivní program je zpracován na jeden školní rok metodikem prevence a vychází z preventivní strategie školy. Tento program podléhá školní inspekci a je vyhodnocován školou na konci školního roku, toho hodnocení je součástí výroční zprávy.³⁴

Efektivita preventivních programů se zvyšuje, pokud dojde ke kombinaci více různých způsobů. Například informování o škodlivosti návykových látek je dobré doplnit i interaktivním programem, který je zaměřen na sociální dovednosti. Záleží také na správné realizaci preventivního programu, pokud je preventivní program proveden nesprávně, jeho účinek může být nulový, někdy dokonce i škodlivý.³⁵

³² BARTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 42-43.

³³ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* [online]. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s.2.

³⁴ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* [online]. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s.3.

³⁵ BARTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 43-44.

1.4.4 Neúčinná primární prevence

Neúčinná primární prevence se vyznačuje triviálním přístupem a zastršováním. Patří sem postoj ‚řekni prostě ne‘, beseda s bývalými uživateli návykových látek na základních školách, absence diskuze, pouhé sledování filmů, nezapojení žáků do preventivního programu a bagatelizování jejich vlastního názoru a dále sem také patří politika nulové tolerance a testování žáků místo komplexního a fungujícího primárního preventivního programu.

Besedy, přednášky a jiné kulturní či sportovní hromadné akce nebo návštěva historických a kulturních památek by měla být doplňkovou aktivitou, která bude provázena diskuzí v menších skupinách žáků.³⁶

1.4.5 Protektivní faktory ovlivňující vznik rizikového chování

Protektivní faktory neboli faktory obranné, jsou takové, které zmírňují, kompenzují, anebo působí proti rizikovým faktorům. Jsou to samostatné jevy, které na rozvoj rizikového chování mohou působit přímo, nebo ho nějakým způsobem ovlivňovat. Přítomnost těchto faktorů však nezaručuje ochranu jedince před rizikovým chováním.³⁷

Mezi protektivní faktory patří individuální faktory (sociální dovednosti, pozitivní vztah sama k sobě, výkon ve škole, svědomitost, flexibilita, zodpovědnost, odolnost vůči skupinovému tlaku a další), rodinné faktory (například podpora rodičů, soudržnost rodičů, rodičovský dohled, kontrola, intolerance rodičů k rizikovému chování, zdravý životní styl, definovaná pravidla a tresty, pozitivní pouto mezi rodičem a dítětem, emocionální podpora, očekávání), vrstevnické vztahy (dobrá vrstevnická skupina, dobrá komunikace, dostatek přátel a jejich podpora), školní faktory (dobrý kolektiv, zdravé školní prostředí, dobré vztahy s učiteli, dobrá primární prevence

³⁶ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* [online]. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s.3.

³⁷ JESSOR, Richard, Jill VAN DEN BOS, Judith VANDERRY, Frances M. COSTA a Mark S. TURBIN. Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology*. University of Colorado at Boulder, 1995, **31**(6), 923-933.

rizikových faktorů a dále), komunita, společenství (sociální a ekonomické příležitosti, pozitivně působící skupina podporující mládež, aktivity pro duševní rozvoj).³⁸

³⁸ FERGUS, Stevenson a Marc ZIMMERMAN. Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*. 2005, **26**(1), 399-419.

2 Praktická část

2.1 Téma výzkumu

Na základě výběru tématu a prostudování literatury jsem se rozhodla zkoumat problematiku rizikového chování středoškolské mládeže ve vztahu k typu školy. Tématem výzkumného projektu je tedy rizikové chování středoškolské mládeže ve vztahu k typu školy.

Školy, které jsem vybrala, jsou střední odborné učiliště a gymnázium. Ve výzkumu mě zajímalo, jak se typ školy odrazí v míře a různorodosti rizikového chování středoškolské mládeže.

2.2 Výzkumné cíle a předpoklady

Cílem výzkumu je odpovědět na otázku, zda se liší míra zkušeností s rizikovým chováním středoškolské mládeže v závislosti na typu školy. A do jaké míry tyto zkušenosti budou odlišné podle toho, jaký typ školy mladiství studují.

Škola nyní neslouží pouze jako vzdělávací instituce, ale musí být také dostatečně přízpůsobivá a pružná. Škola by měla přistupovat k žákům individuálně, pomoci jim v utváření svého vlastního já a započít v nich snahu změnit vlastním působením svět.³⁹

Střední odborné učiliště na škole Střední škole řemeslné a základní škole Soběslav poskytuje vzdělání, které je zakončené závěrečnou zkouškou a žák obdrží výuční list a vysvědčení o závěrečné zkoušce. Doba studia jsou tři roky. Příjímací zkoušky se na obory středního odborného učiliště (mimo zkoušek talentových pro určité obory) nedělají. Škola připravuje své žáky na pracovní život a bezproblémové včlenění do pracovního procesu.⁴⁰

Gymnázium Soběslav poskytuje všeobecné střední vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Délka studia je buď 4 roky, nebo 6 let. Příjímací zkoušky se na čtyřleté i

³⁹ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s. 63-79.

⁴⁰ <https://www.srsobeslav.cz/> [online]. [cit. 2019-02-11].

šestileté gymnázium konají. Škola připravuje své žáky k dalšímu studiu na vysoké škole.⁴¹

Ráda bych ve své práci zodpověděla, zda existuje rozdíl ve zkušenostech s rizikovým chováním mezi žáky z gymnázia a středního odborného učiliště, a to v závislosti na tom, které zkušenosti žáci v dotazníku připustí, a dále, do jaké míry se tyto zkušenosti liší.

Na základě studia literatury na téma rizikové chování středoškolské mládeže jsem si položila několik výzkumných otázek:

- Budou existovat rozdíly v užívání návykových látek u žáků z různých typů škol?
- Budou existovat rozdíly v sexuálně rizikovém chování u žáků z různých škol?
- Budou existovat rozdíly ve výskytu a míře gamblingu u žáků z různých škol?
- Jaké budou rozdíly v četnosti rizikového chování u žáků z jednotlivých typů škol?
- Jak se bude lišit subjektivní hodnocení míry rizikivosti chování u žáků z jednotlivých typů škol?

2.3 Metodologie

Vlastním nástrojem, kterým byl výzkum veden, bylo dotazníkové šetření. Na základě prostudování literatury na téma rizikové chování středoškolské mládeže jsem vedla rozhovory se studenty středních škol na Táborsku. Tyto polostrukturované rozhovory jsou uvedeny jako příloha č. 1. Výsledky rešerše i rozhovorů jsem poté použila pro tvorbu otázek dotazníku.

Otázky byly zaměřeny na četnost a různé typy rizikového chování středoškolské mládeže a souvisely s výzkumnými otázkami, které byly položeny v předchozí části práce. Počet otázek byl omezený a přihlédla jsem k tomu, aby přílišná délka dotazníku neodradila žáky od jeho pravdivého vyplnění. V úvodní části dotazníku bylo uvedeno,

⁴¹ <https://www.gym-so.cz/index.php> [online]. [cit. 2019-02-11].

že se jedná o dotazník zcela anonymní a pedagogové z vybraných škol se o jejich výsledcích nedozvědí.

Při zadávání dotazníku jsem byla přítomná já a vyučující učitel, žáci odevzdávali dotazníky do mých rukou, došlo tak k zachování anonymity.

2.3.1 Vzorek respondentů

Dotazníky byly distribuovány do Středního odborného učiliště a základní školy Soběslav a Gymnázia Soběslav do 3. ročníků. Ročníky sobě navzájem věkově odpovídají. Byli dotazováni chlapci i dívky. Celkový počet respondentů byl 62 žáků.

2.4 Vyhodnocení dotazníkových responzí

Dohromady bylo získáno 62 dotazníků, kdy tři z nich nebyly úplné. Dotazník, který byl předložen žákům středního odborného učiliště a gymnázia je přiložen v příloze č. 2.

Otázka č. 1: *Jakého jsi pohlaví?* Muž (27), Žena (35)

Dotazník byl distribuován oběma pohlavím, lehce převažuje množství žen nad množstvím mužů.

Otázka č. 2: *Jaký typ školy navštěvuješ?* Střední odborné učiliště (31), Gymnázium (31)

Dotazníkové šetření bylo zadáno dvěma menším třídám na středním odborném učilišti a jedné velké třídě na gymnáziu. Povedlo se dosáhnout stejného počtu respondentů u obou typů škol.

Otázka č. 3: *Požil/a jsi někdy alkohol?*

Střední odborné učiliště: a) ano (31), b) ne (0)

Gymnázium: a) ano (31), b) ne (0)

Odpovědi se u obou typů škol shodují, 100% respondentů z obou typů škol požilo někdy v životě alkohol.

Otázka č. 4: *V kolika letech jsi poprvé zkusil/a alkohol?*

Střední odborné učiliště: a) méně než 12 let (1), b) 12-15 let (22),
c) více než 15 let (8), d) nepožívám alkohol (0)

Tab. 1: V kolika letech jsi poprvé zkusil/a alkohol? Střední odborné učiliště

Méně než 12 let	12 – 15 let	Více než 15 let	Nepožívám alkohol
1	22	8	0

Gymnázium: a) méně než 12 let (2), b) 12-15 let (19), c) více než 15 let (10),
d) nepožívám alkohol (0)

Tab. 2: V kolika letech jsi poprvé zkusil/a alkohol? Gymnázium

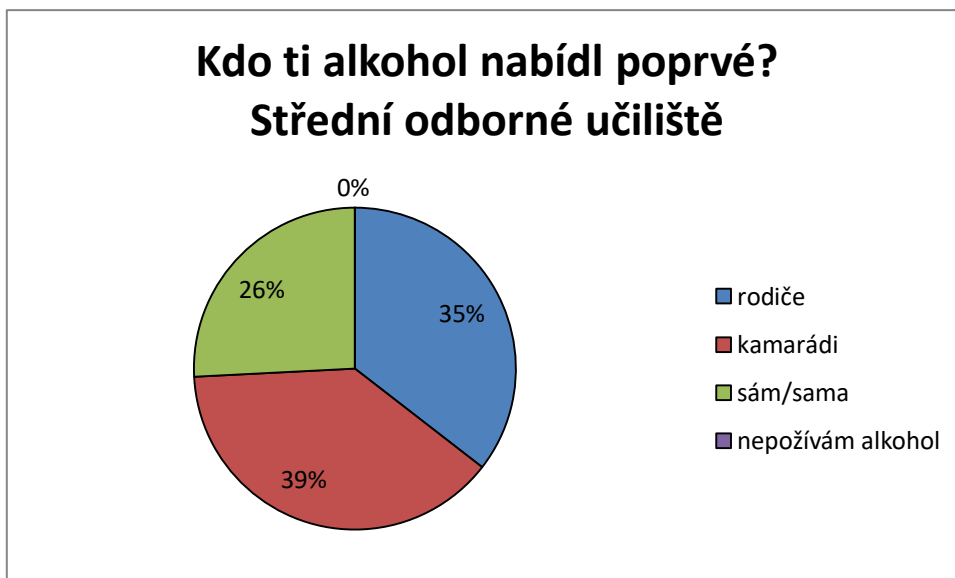
Méně než 12 let	12 – 15 let	Více než 15 let	Nepožívám alkohol
2	19	10	0

Na obou školách poprvé respondenti okusili alkohol v rozmezí 12-15 let, později než v 15 letech okusilo alkohol dohromady 18 respondentů a ve věku mladším než 12 let pouze 3 respondenti. Odpověď 'nepožívám alkohol' neoznačil žádný z respondentů. Odpovědi jsou vyrovnané u obou typů škol.

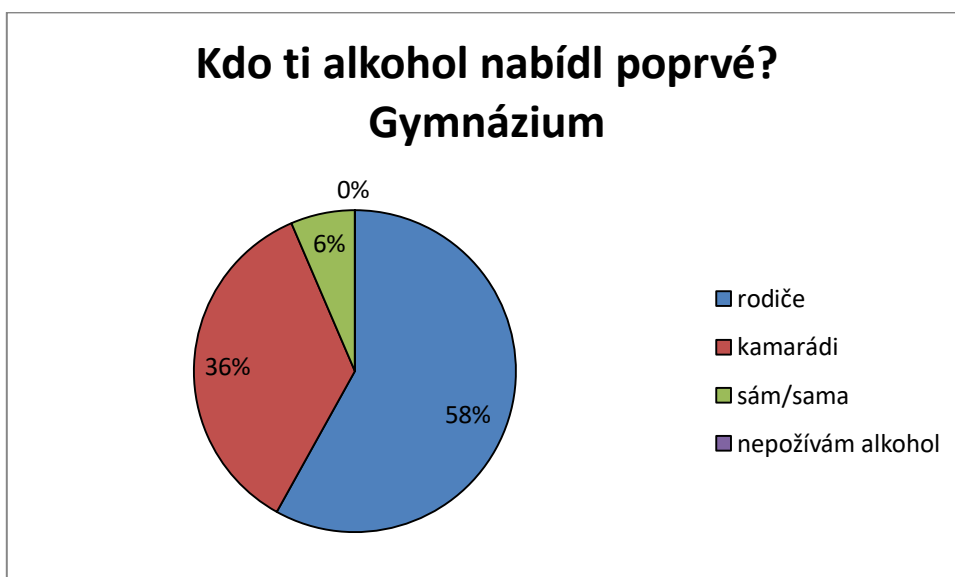
Otázka č. 5: Kdo ti alkohol nabídl poprvé?

Střední odborné učiliště: a) rodiče (11), b) kamarádi (12), c) sám/sama (8),
d) nepožívám alkohol (0)

Gymnázium: a) rodiče (18), b) kamarádi (11), c) sám/sama (2),
d) nepožívám alkohol (0)

Obr. 1: Graf k otázce č. 5: Kdo ti nabídl alkohol poprvé? Střední odborné učiliště (31 respondentů, $n_1=31$).

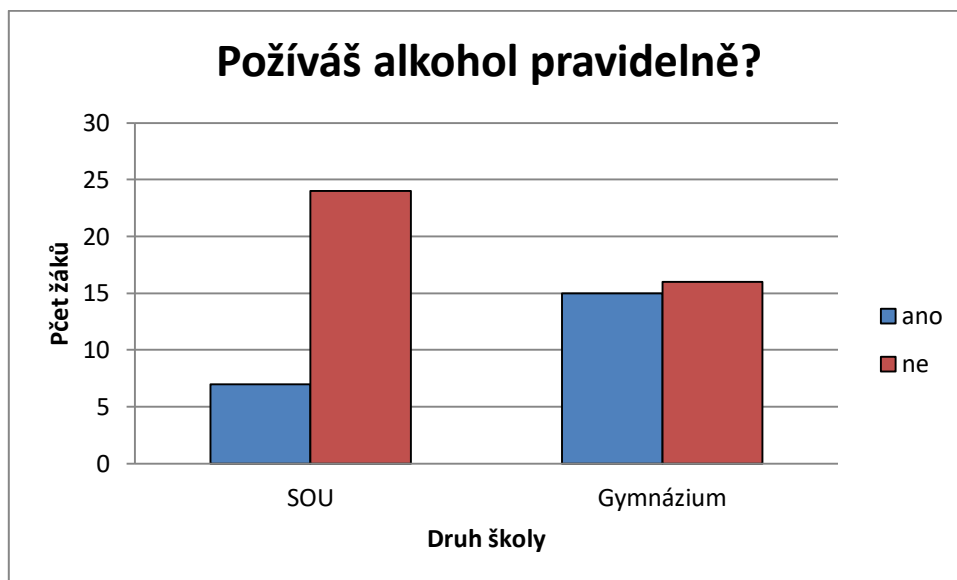
Obr. 2: Graf k otázce č. 5: Kdo ti nabídl alkohol poprvé? Gymnázium (31 respondentů, $n_1=31$).

Z grafického porovnání výsledků z obou typů škol vyplývá, že v případě žáků ze středního odborného učiliště byli prvními lidmi, kteří jim nabídli alkohol kamarádi (39%) a hned za nimi rodiče (35%). U gymnazistů převážili rodiče (58%), jako druhí se umístili kamarádi (36%). Velký procentuální rozdíl mezi jednotlivými školami je sledován u možnosti sám/sama. 26% žáků ze středního odborného učiliště poprvé zkusilo alkohol sám/sama, zatímco žáků gymnázia pouze 6%. Možnost 'nepožívám alkohol' nevybral žádný z respondentů.

Otázka č. 6: Požíváš alkohol pravidelně?

Střední odborné učiliště: a) ano (7), b) ne (24)

Gymnázium: a) ano (15), b) ne (16)

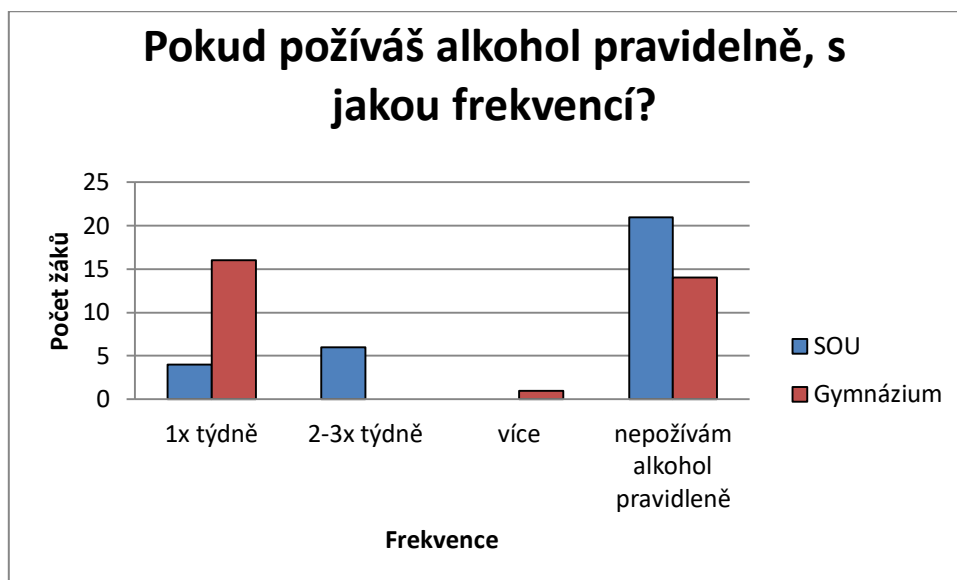
Obr. 3: Graf k otázce č. 6: Požíváš alkohol pravidelně? (62 respondentů, $n_1=62$).

Podle grafického vyhodnocení otázky je vidět, že na středním odborném učilišti (v grafu označeno jako SOU) požívá alkohol pravidelně méně žáků (23%) než na gymnáziu (48%).

Otázka č. 7: Pokud pravidelně požíváš alkohol, s jakou frekvencí?

Střední odborné učiliště: a) 1x týdně (4), b) 2-3x týdně (6), c) více (0),
d) nepožívám alkohol pravidelně (21)

Gymnázium: a) 1x týdně (16), b) 2-3x týdně (0), c) více (1),
d) nepožívám alkohol pravidelně (14)

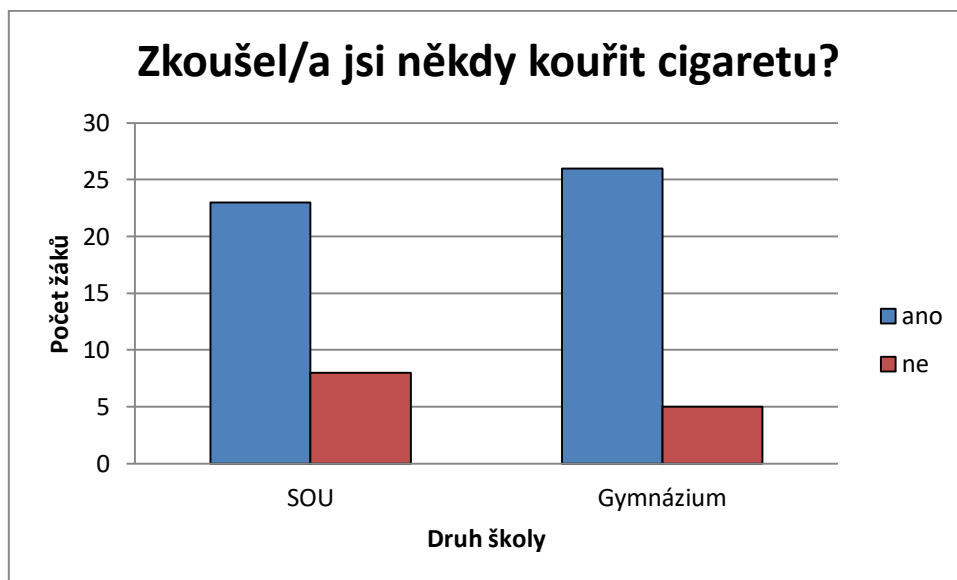
Obr. 4: Graf k otázce č. 7: Pokud požíváš alkohol pravidelně, s jakou frekvencí?
(62 respondentů, $n_1=62$).

Na otázku frekvence pravidelného požívání alkoholu se odpovědi u různých typů škol lišily. U žáků ze středního odborného učiliště (v grafu označené jako SOU) převážila odpověď 'nepožívám alkohol pravidelně' (68%), druhou nejčastější odpovědí byla frekvence užívání 2-3x týdně (19%), 1x týdně užívá alkohol 13% žáků, větší frekvenci než 3x týdně žádný žák středního odborného učiliště nevedl. Naopak u gymnazistů byla nejčastější odpovědí frekvence 1x týdně (52%), 45% žáků neužívá alkohol pravidelně, frekvenci užívání 2-3x týdně nevedl žádný z gymnazistů, naopak frekvenci více než 3x týdně uvedl jeden dotázaný žák navštěvující gymnázium (3%).

Otázka č. 8: Zkoušel/a jsi někdy kouřit cigaretu?

Střední odborné učiliště: a) ano (23), b) ne (8)

Gymnázium: a) ano (26), b) ne (5)

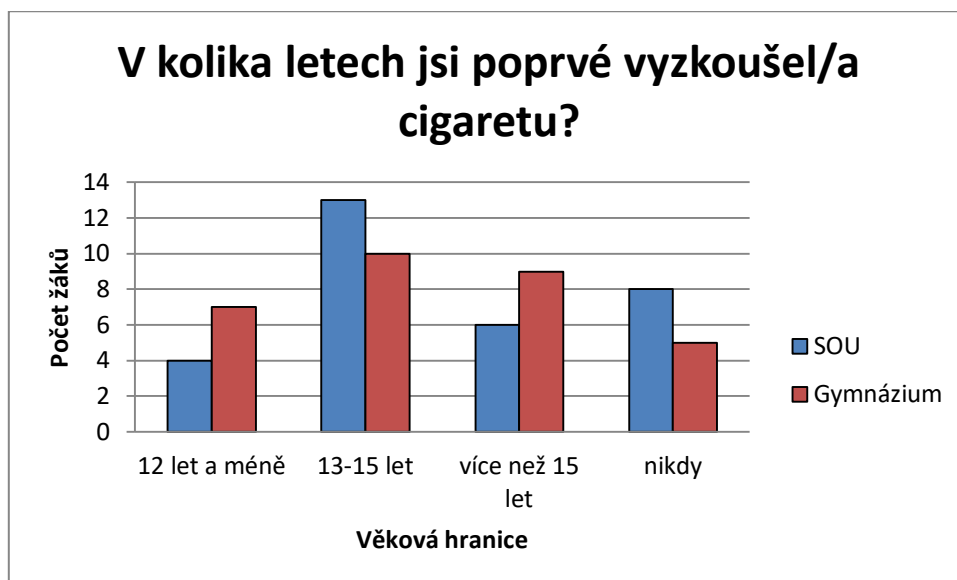
Obr. 5: Graf k otázce č. 8: Zkoušel/a jsi někdy kouřit cigaretu? (62 respondentů, $n_1=62$)

Po grafickém porovnání výsledků otázky č. 8 lze říci, že počet žáků ze středního odborného učiliště, kteří někdy v životě zkusili kouřit cigaretu, byl lehce menší než počet těchto žáků z gymnázia. Ovšem z obou dvou škol zkusila cigaretu většina žáků – u středního odborného učiliště 74% a gymnázia 84%.

Otázka č. 9: V kolika letech jsi poprvé vyzkoušela cigaretu?

Střední odborné učiliště: a) 12 let a méně (4), b) 13-15 let (13),
c) více než 15 let (6), d) nikdy (8)

Gymnázium: a) 12 let a méně (7), b) 13-15 let (10), c) více než 15 let (9),
d) nikdy (5)

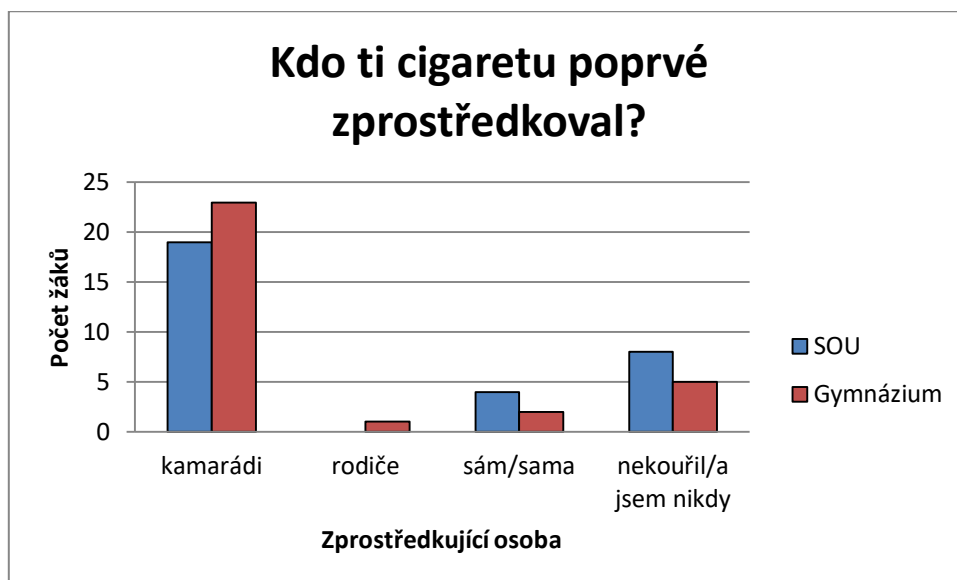
Obr. 6: Graf k otázce č. 9: V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a cigaretu? (62 respondentů, $n_1=62$)

Srovnání výsledků ukazuje, že nejčastěji žáci vyzkoušeli cigaretu ve věku 13-15 let, ze středního odborného učiliště 42% a z gymnázia 32%, větší množství žáků z gymnázia (23%) než ze středního odborného učiliště (13%) zkusilo cigaretu ve věku 12 let a mladším. 19% žáků středního odborného učiliště uvedla, že zkusili cigaretu ve věku starším než 15 let, z gymnázia to bylo 29% žáků. Možnost, že nikdy nekouřili, vybralo 26% žáků středního odborného učiliště a 16% žáků gymnázia.

Otázka č. 10: Kdo ti cigaretu poprvé zprostředkoval?

Střední odborné učiliště: a) kamarádi (19), b) rodiče (0), c) sám/sama (4),
d) nekouřil/a jsem nikdy (8)

Gymnázium: a) kamarádi (23), b) rodiče (1), c) sám/sama (2),
d) nekouřil/a jsem nikdy (5)

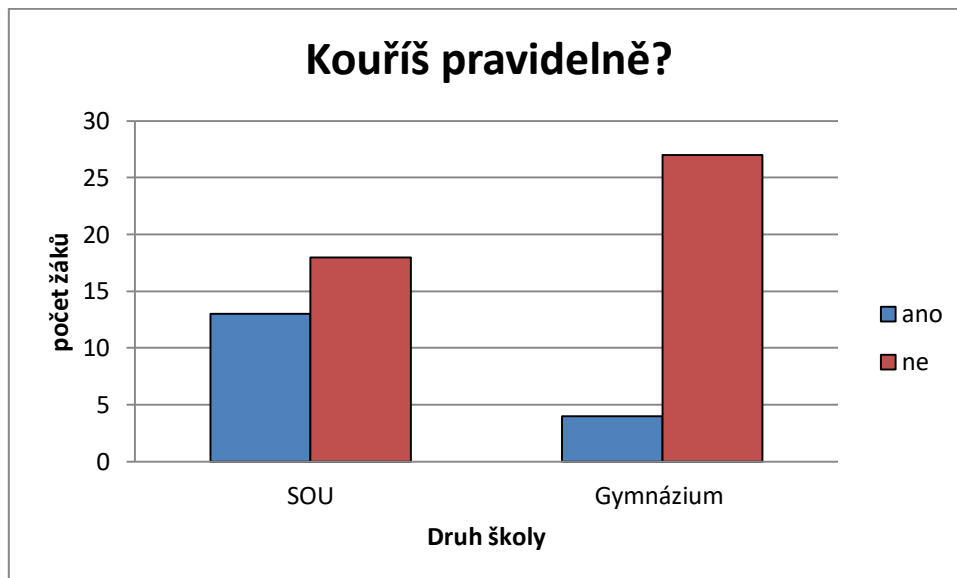
Obr. 7: Graf k otázce č. 10: Kdo ti poprvé zprostředkoval cigaretu? (62 respondentů, $n_1=62$)

Převážná většina žáků uvedla, že jim poprvé cigaretu zprostředkovali kamarádi – střední odborné učiliště 61% a gymnázium 74%. Variantu sám/sama uvedl malý počet respondentů z obou škol – střední odborné učiliště 13% a gymnázium 6%. Zprostředkování první cigarety přes rodiče uvedl pouze jeden gymnazista (3%). 26% žáků ze středního odborného učiliště a 16% žáků z gymnázia uvedlo, že nekouřilo nikdy.

Otázka č. 11: Kouříš pravidelně?

Střední odborné učiliště: a) ano (13), b) ne (18)

Gymnázium: a) ano (4), b) ne (27)

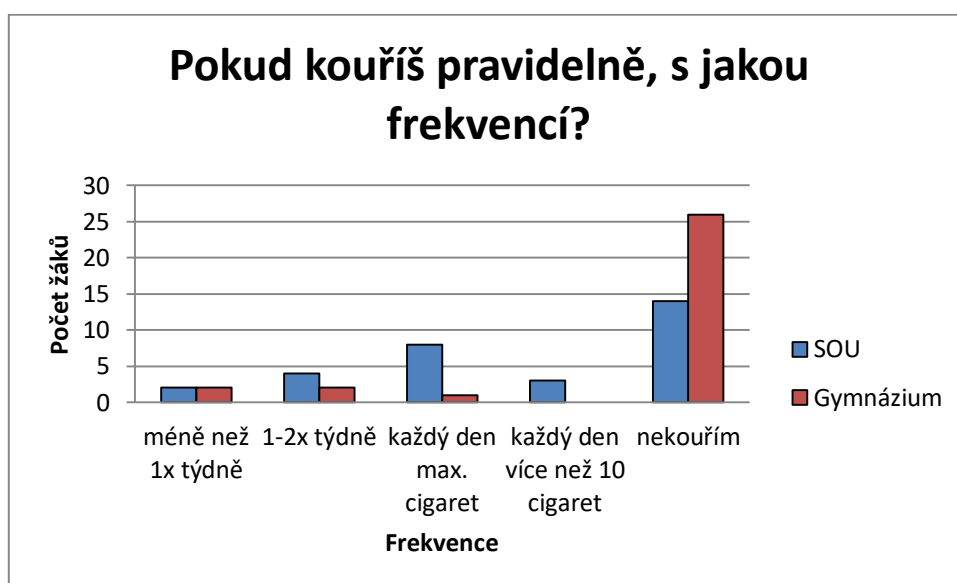
Obr. 8: Graf k otázce č. 11: Kouříš pravidelně? (62 respondentů, $n_1=62$)

Odpovědi na otázku č. 11 se v závislosti na druhu školy velmi lišily. Zatímco 42% žáků středního odborného učiliště uvedlo, že kouří pravidelně, žáků gymnázia kouří pravidelně pouze 13%.

Otázka č. 12: Pokud kouříš pravidelně, s jakou frekvencí?

Střední odborné učiliště: a) méně než 1x týdně (2), b) 1-2x týdně (4),
c) každý den max. 10 cigaret (8),
d) každý den více než 10 cigaret (3), e) nekouřím (14)

Gymnázium: a) méně než 1x týdně (2), b) 1-2x týdně (2),
c) každý den max. 10 cigaret (1),
d) každý den více než 10 cigaret (0), e) nekouřím (26)

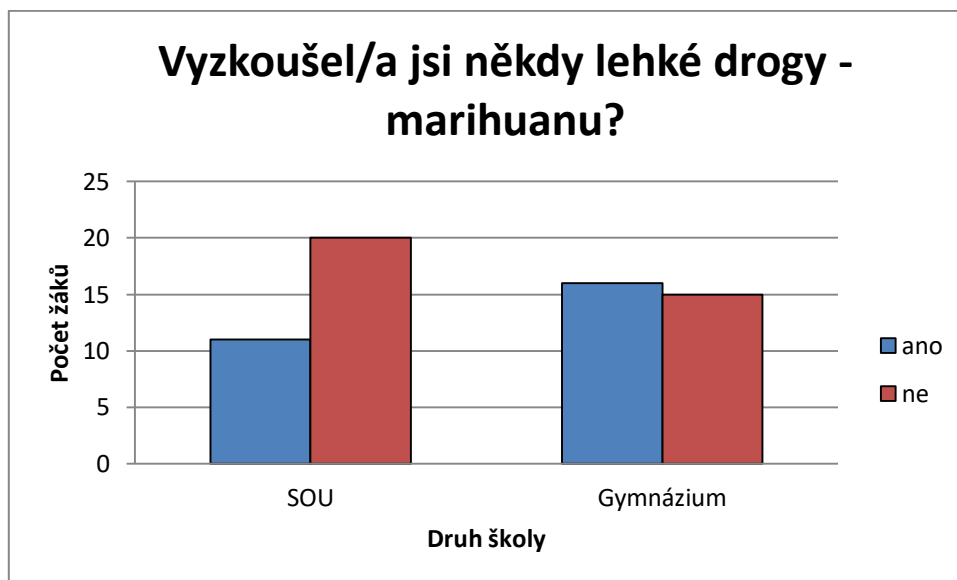
Obr. 9: Graf k otázce č. 12: Pokud kouříš pravidelně, s jakou frekvencí? (62 respondentů, $n_1=62$)

V odpovědích na otázku č. 12 opět můžeme sledovat odlišnosti podle typu školy. Žáci gymnázia ve velké míře uvedli, že pravidelně nekouří (84%) zatímco žáků středního odborného učiliště pravidelně nekouří pouze 45%. Kouření s frekvencí méně než 1x týdně uvedlo shodné procento (6%) žáků obou škol. Frekvenci 1-2x týdně označilo 13% žáků středního odborného učiliště a 6% žáků gymnázia. Každý den vykouří maximálně 10 cigaret 26% žáků středního odborného učiliště a 3% žáků gymnázia (odpovídá jednomu respondentovi). Více než 10 cigaret denně vykouří 10% žáků středního odborného učiliště a žádný z žáků gymnázia.

Otázka č. 13: Vyzkoušel/a jsi někdy lehké drogy – marihuanu?

Střední odborné učiliště: a) ano (11), b) ne (20)

Gymnázium: a) ano (16), b) ne (15)

Obr. 10: Graf k otázce č. 13: Vyzkoušel/a jsi někdy lehké drogy – marihuanu?
(62respondentů, $n_1=62$)

Ze středního odborného učiliště vyzkoušelo lehké drogy - marihuanu 36% žáků a 64% s nimi nemá zkušenost. Z gymnázia vyzkoušelo marihuanu 52% žáků a 48% s ní nemá zkušenost.

Otázka č. 14: Jsi pravidelný konzument marihuany?

Střední odborné učiliště: a) ano (0), b) ne (31)

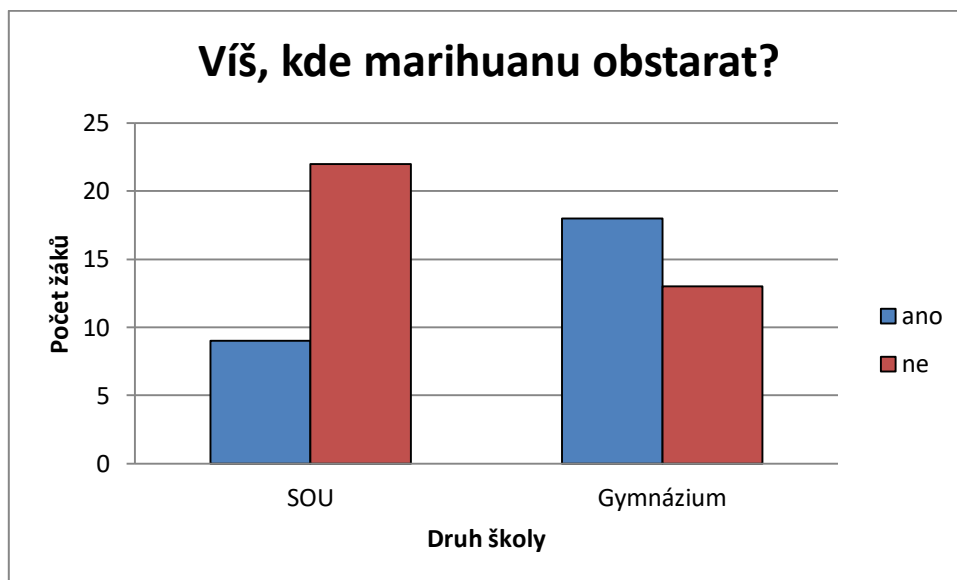
Gymnázium: a) ano (0), b) ne (31)

Všichni žáci z obou typů škol (100%) uvedli, že nejsou pravidelnými konzumenty marihuany.

Otázka č. 15: Víš, kde marihuanu obstarat?

Střední odborné učiliště: a) ano (9), b) ne (22)

Gymnázium: a) ano (18), b) ne (13)

Obr. 11: Graf k otázce č. 15: Víš, kde marihuanu obstarat? (62 respondentů, $n_1=62$)

Většina žáků středního odborného učiliště (71%) uvedla, že neví kde si obstarat marihuanu, zatímco gymnazistů to neví pouze 42%. 58% žáků gymnázia ví, kde si marihuanu obstarat, ze středního odborného učiliště to je pak 29% žáků.

Otázka č. 16: Vyzkoušel/a jsi někdy tvrdé drogy? Pokud jsi vyzkoušel/a tvrdé drogy, prosím napiš jaké.

Střední odborné učiliště: a) ano (1), b) ne (30)

Gymnázium: a) ano (0), b) ne (31)

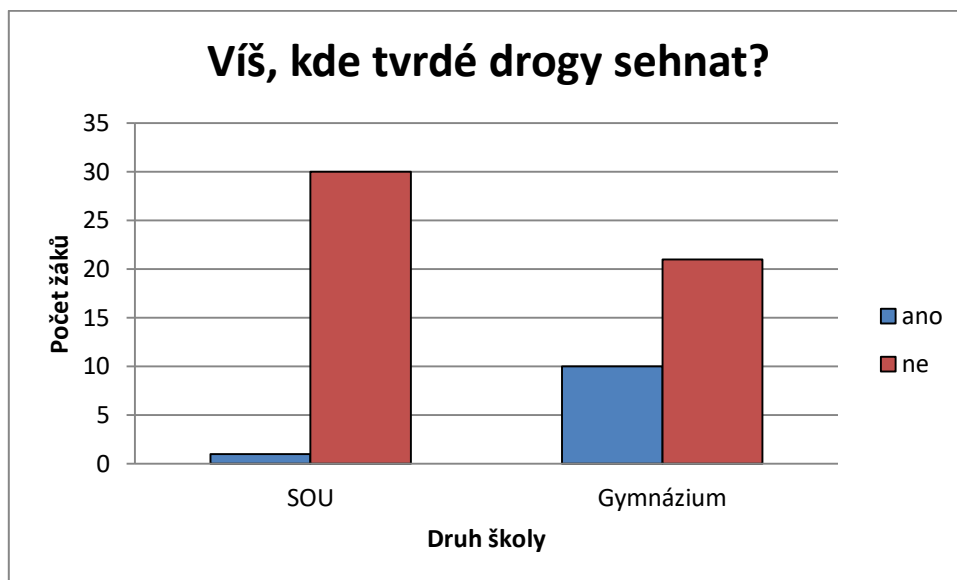
Pro tuto otázku byl použit termín tvrdé drogy, který není odborný a též může být pro respondenty nejednoznačný, avšak je v komunitě středoškoláků komunikovaný a používáný. Tvrdé drogy vyzkoušel pouze jeden respondent ze středního odborného učiliště, což jsou 2% z celkového počtu všech respondentů.

Žádný z respondentů neuvedl žádnou tvrdou drogu.

Otázka č. 17: Víš, kde tvrdé drogy sehnat?

Střední odborné učiliště: a) ano (1), b) ne (30)

Gymnázium: a) ano (10), b) ne (21)

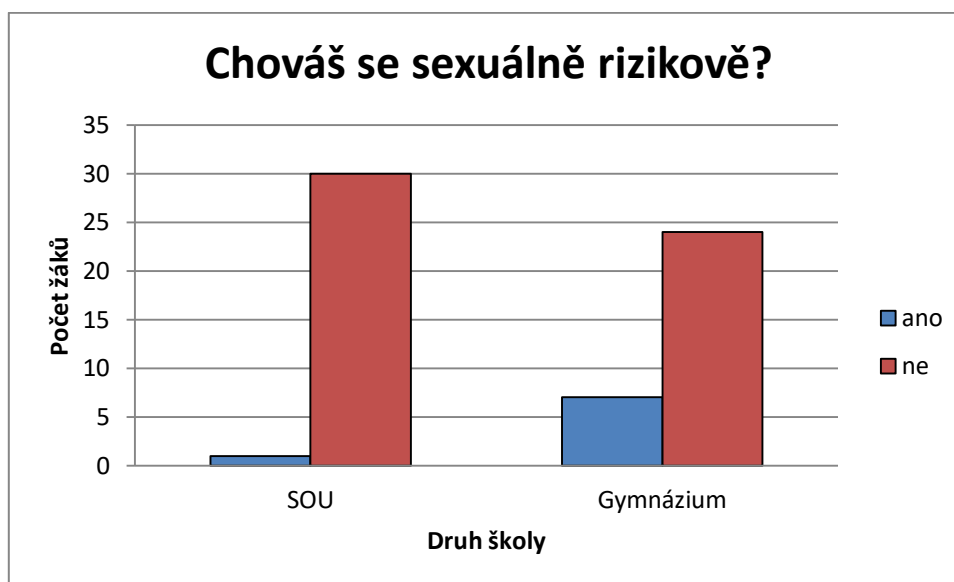
Obr. 12: Graf k otázce č. 17: Víš, kde tvrdé drogy sehnat? (62 respondentů, $n_1=62$)

Pouze jeden respondent (3%) ze středního odborného učiliště uvedl, že ví, kde sehnat tvrdé drogy, zbytek žáků středního odborného učiliště (97%) to neví. Zatímco na gymnáziu uvedlo 10 respondentů (32%), že ví, kde tvrdé drogy obstarat, 68% respondentů z gymnázia to neví.

Otázka č. 18: Chováš se sexuálně rizikově?

Střední odborné učiliště: a) ano (1), b) ne (30)

Gymnázium: a) ano (7), b) ne (24)

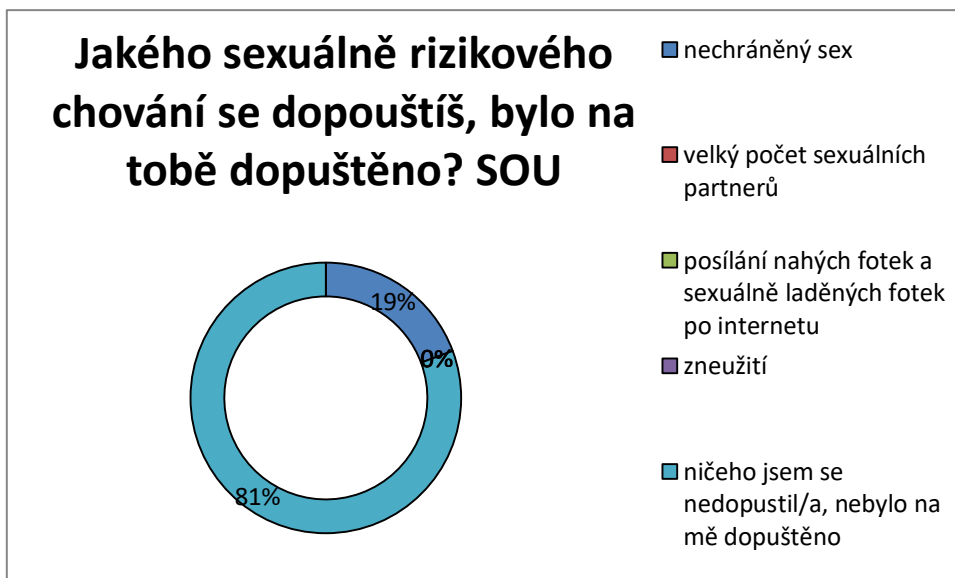
Obr. 13: Graf k otázce č. 18: Chováš se sexuálně rizikově? (62 respondentů, $n_1=62$)

Většina žáků obou škol uvedla, že se sexuálně rizikově nechová. Pouze jeden student ze středního odborného učiliště uvedl, že se chová rizikově (3%), z gymnázia uvedlo 7 žáků (23%). Výpovědní hodnota této otázky je samozřejmě ovlivněna upřímností žáků a tím, co byli ochotní v dotazníku přiznat. Proto je důležitější mapování podob sexuálně rizikového chování v následujících otázkách dotazníku.

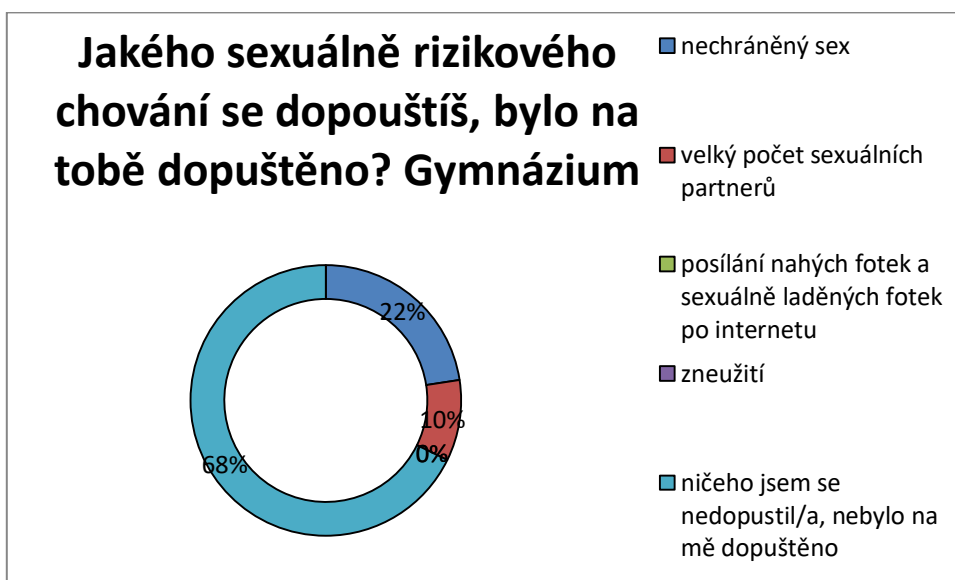
Otázka č. 19: Jakého sexuálně rizikového chování se dopouštíš, bylo na tobě dopuštěno?

Střední odborné učiliště: a) nechráněný sex (6), b) velký počet sexuálních partnerů (0),
c) posílání nahých a sexuálně laděných fotek po internetu (0),
d) zneužití (0), e) ničeho jsme se nedopustil/a, nebylo na mě dopuštěno (25)

Gymnázium: a) nechráněný sex (7), b) velký počet sexuálních partnerů (3),
c) posílání nahých a sexuálně laděných fotek po internetu (0),
d) zneužití (0), e) ničeho jsme se nedopustil/a, nebylo na mě dopuštěno (21)

Obr. 14: Graf k otázce č. 19: Jakého sexuálně rizikového chování se dopouštíš, bylo na tobě dopuštěno? SOU (31 respondentů, $n_1=31$)

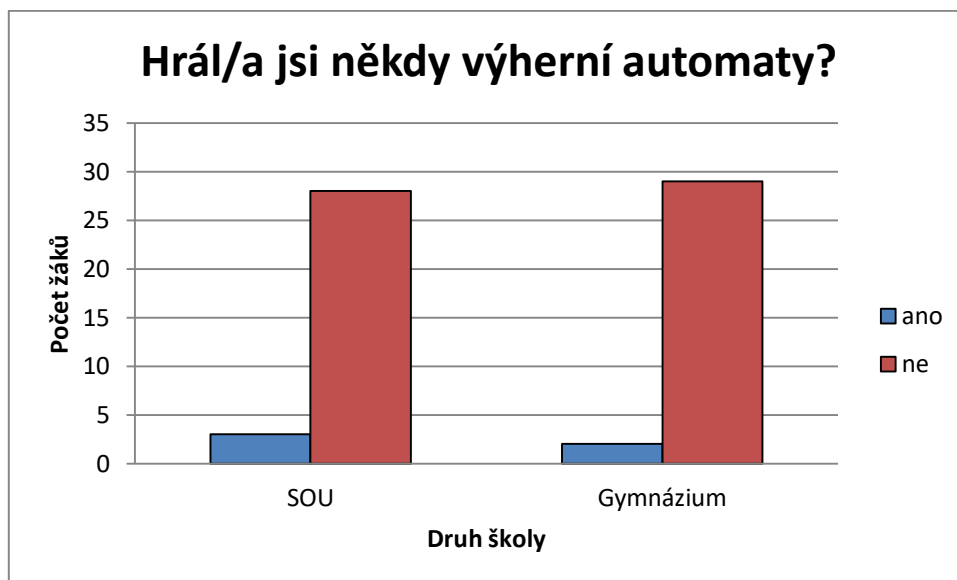
Obr. 15: Graf k otázce č. 19: Jakého sexuálně rizikového chování se dopouštíš, bylo na tobě dopuštěno? Gymnázium (31 respondentů, $n_1=31$)

Respondenti ze středního odborného učiliště uvedli, že se buď sexuálně rizikového chování nedopouští (81%), nebo měli nechráněný sex (19%). Respondenti z gymnázia uvedli v 68%, že se sexuálně rizikově nechovají, 22% žáků uvedla, že provozovali nechráněný sex a 10% uvedlo, že mělo velký počet sexuálních partnerů. Jiné možnosti nebyly žáky škol vybrány.

Otázka č. 20: *Hrál/a jsi někdy výherní automaty?*

Střední odborné učiliště: a) ano (3), b) ne (28)

Gymnázium: a) ano (2), b) ne (29)

Obr. 16: Graf k otázce č. 20: Hrál/a jsi někdy výherní automaty? (62 respondentů, $n_1=62$)

Odpovědi na otázku č. 20 byly téměř vyrovnané u obou typů škol. 10% respondentů ze středního odborného učiliště uvedlo, že někdy hrálo výherní automaty, 90% respondentů je nikdy nehrálo. Žáků gymnázia uvedlo 6%, že někdy hrálo výherní automaty a 94% žáků uvedlo, že výherní automaty nehrálo nikdy.

Otázka č. 21: *Hraješ výherní automaty opakovaně?*

Střední odborné učiliště: a) ano (0), b) ne (31)

Gymnázium: a) ano (0), b) ne (31)

Odpovědi na otázku č. 21 se shodují u obou typů škol. Všichni respondenti (100%) obou typů škol uvedli, že nehrají výherní automaty opakovaně.

Otázka č. 22: *Jak často hraješ výherní automaty?*

Střední odborné učiliště: a) méně než 1x týdně (0), b) 1x týdně (0),
c) více než 1x týdně (0), d) nikdy (31)

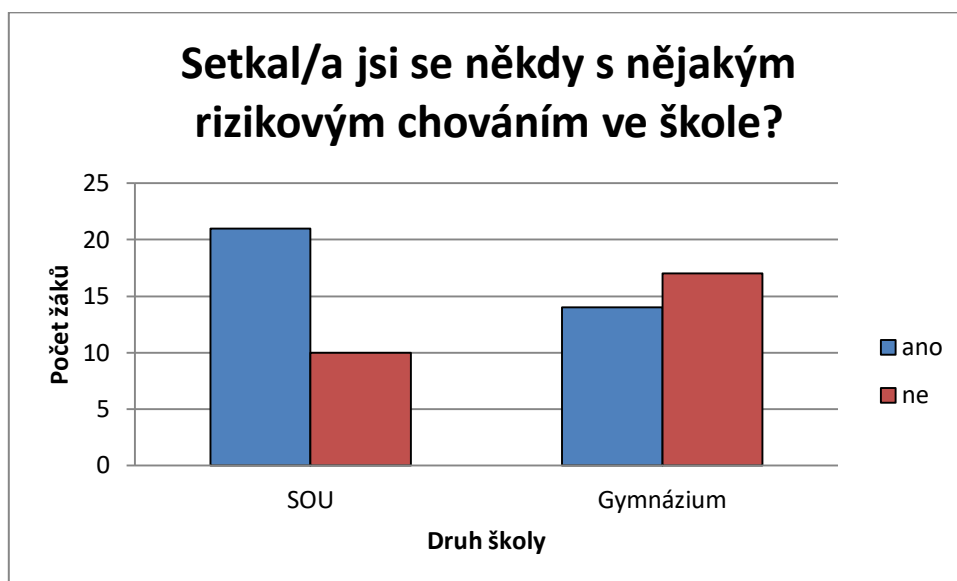
Gymnázium: a) méně než 1x týdně (2), b) 1x týdně (0), c) více než 1x týdně (0),
d) nikdy (29)

Respondenti ze středního odborného učiliště v 100% uvedli, že nikdy nehrají výherní automaty. Respondenti z gymnázia uvedli ve dvou případech, že hrají výherní automaty méně než 1x týdně (6%), zbylí respondenti uvedli, že nehrají výherní automaty nikdy (94%).

Otázka č. 23: Setkal/a jsi se někdy s rizikovým chováním ve své škole?

Střední odborné učiliště: a) ano (21), b) ne (10)

Gymnázium: a) ano (14), b) ne (17)

Obr. 17: Graf k otázce č. 23: Setkal/a jsi se někdy s nějakým rizikovým chováním ve škole?
(62 respondentů, n1=62)

Na středním odborném učilišti se setkala s rizikovým chováním ve škole větší množství žáků než na gymnáziu. Množství respondentů ze středního odborného učiliště, které se setkala s rizikovým chováním ve škole, je 68%, zbývajících 32% žáků se s takovým chováním neseťkalo. Oproti tomu na gymnáziu se setkala s rizikovým chováním ve škole 45% respondentů a 55% respondentů uvedlo, že se s tímto chováním neseťkalo.

Otázka č. 24: S jakým typem rizikového chování jsi se ve škole setkal/a?

Střední odborné učiliště: a) alkohol (13), b) kouření (20), c) drogy (5),
d) agrese, šikana (5), e) sexuálně rizikové chování (1),
f) porucha příjmu potravy (2), g) žádné (7)

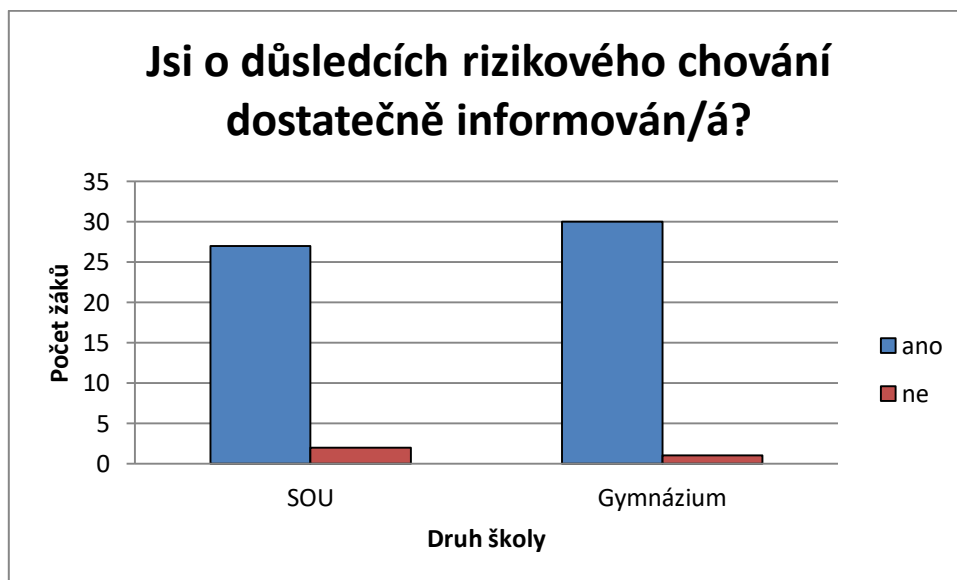
Gymnázium: a) alkohol (7), b) kouření (12), c) drogy (2), d) agrese, šikana (4),
e) sexuálně rizikové chování (0), f) porucha příjmu potravy (1),
g) žádné (17)

U této otázky vybírali respondenti větší množství odpovědí. Žáci ze středního odborného učiliště nejčastěji uváděli, že se setkali ve škole s kouřením, poté s alkoholem. Drogy a agrese a šikana byly uvedeny jako třetí nejčastější rizikové chování na středním odborném učilišti, s poruchou příjmu potravy se setkal jeden respondent a se sexuálně rizikovým chováním žádný. Žádné rizikové chování na středním odborném učilišti označilo 7 respondentů. Většina respondentů z gymnázia uvedla, že nepozorovali žádné rizikové chování ve škole. Zbytek respondentů jako nejčastější rizikové chování pozorované ve škole uvedl kouření, poté alkohol. Třetím nejčastějším rizikovým chováním je podle respondentů na gymnáziu agrese a šikana, jeden respondent uvedl pozorování poruchy příjmu potravy a nikdo neoznačil pozorování sexuálně rizikového chování.

Otázka č. 25: *Jsi o důsledcích rizikového chování dostatečně informován/a?*

Sřední odborné učiliště: a) ano (27), b) ne (2)

Gymnázium: a) ano (30), b) ne (1)

Obr. 18: Graf k otázce č. 25: Jsi o důsledcích rizikového chování dostatečně informován/á?
(60 respondentů, $n_1=60$)

Téměř všichni respondenti z obou typů škol uvedli, že jsou o důsledcích rizikového chování dostatečně informováni, ze středního odborného učiliště 93% respondentů a z gymnázia 97% respondentů. Zbytek respondentů, 7% ze středního odborného učiliště a 3% z gymnázia, uvedlo, že nejsou dostatečně informováni o důsledcích rizikového chování.

Otázka č. 26: *Chováš se podle tebe rizikově vůči sobě či svému okolí?*

Sřední odborné učiliště: a) ano (4), b) ne (25)

Gymnázium: a) ano (0), b) ne (31)

Respondenti ze středního odborného učiliště uvedli ve 13%, že se podle sebe chovají rizikově vůči sobě či svému okolí, zbytek respondentů 87% uvedl, že se rizikově nechovají. Všichni respondenti z gymnázia, 100%, uvedli, že se nechovají rizikově vůči sobě či svému okolí.

Otázka č. 27: Mělo někdy tvé rizikové chování vážné důsledky? Pokud ano, jaké?

Střední odborné učiliště: a) ano (1), ne (28)

Gymnázium: a) ano (0), b) ne (31)

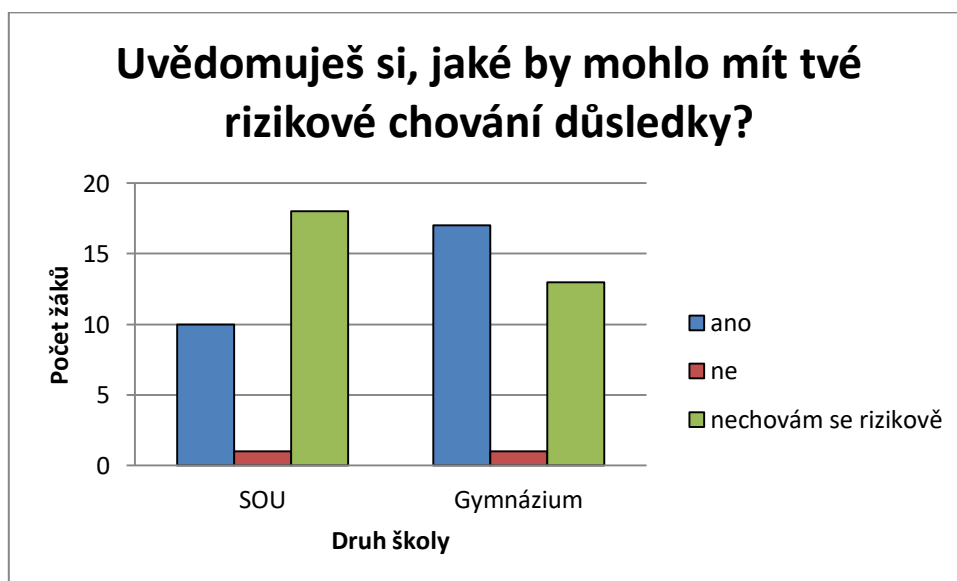
Vážné důsledky vlastního rizikového chování uvedla pouze 3% respondentů ze středního odborného učiliště, zbytek (97%) si žádných vážných důsledků není vědom. Všichni respondenti z gymnázia (100%) uvedli, že nikdy jejich rizikové chování nemělo vážné důsledky.

Doplňkovou otázku, jaké vážné důsledky mělo tvé rizikové chování, využil jeden žák ze středního odborného učiliště. Tento žák uvedl fyzické zranění jako vážný důsledek vlastního rizikového chování.

Otázka č. 28: Uvědomuješ si, jaké by mohlo mít tvé rizikové chování důsledky?

Střední odborné učiliště: a) ano (10), b) ne (1), c) nechovám se rizikově (18)

Gymnázium: a) ano (17), b) ne (1), c) nechovám se rizikově (13)

Obr. 19: Graf k otázce č. 28: Uvědomuješ si, jaké by mohlo mít tvé rizikové chování důsledky? (60 respondentů, $n_1=60$)

Naprostá většina respondentů obou škol uvedla, že se buď rizikově nechová, anebo si následky svého rizikového chování uvědomuje. Variantu 'uvědomuji si následky' svého rizikového chování vybralo 32% respondentů ze středního odborného učiliště a 55% respondentů z gymnázia. Odpověď 'nechovám se rizikově' uvedlo 58% dotazovaných

ze středního odborného učiliště a 42% dotazovaných z gymnázia. Odpověď 'neuvědomuji si následky' vybrali 3% respondentů z obou dvou škol.

Otázka č. 29: Jaká je tvá motivace nechovat se rizikově vůči tobě či svému okolí?

Střední odborné učiliště: a) ochrana mého zdraví a zdraví okolí (18),
b) společenské postavení (8), c) názor rodičů (9),
d) názor kamarádů (3)

Gymnázium: a) ochrana mého zdraví a zdraví okolí (28),
b) společenské postavení (7), c) názor rodičů (9),
d) názor kamarádů (3)

U této odpovědi mohli respondenti vybírat větší množství odpovědí. Shodně vybírali respondenti obou škol jako nejčastější motivaci nechovat se rizikově ochranu jejich zdraví a zdraví okolí. I četnost dalších odpovědí se u obou škol shoduje, názor rodičů převážil důležitostí nad společenským postavením a názor kamarádů byl udáván jako nejméně častá odpověď.

Otázka č. 30: Tvoje další nápady a vyjádření k tématu.

Otevřenou otázku využil pouze jeden respondent z gymnázia. Jeho odpovědi cituji:

- Alkohol není rizikový, žijem přece v Česku.

2.5 Závěry výzkumu

Podle zjištěných zkušeností, lze na výzkumné otázky odpovědět následovně:

Budou existovat rozdíly v užívání návykových látek u žáků z různých typů škol?

Ano. Výzkum ukázal, že zkušenost s alkoholem měli všichni (100%) účastníci výzkumu, ale byly pozorovány rozdíly mezi školami v užívání této látky. Tento výsledek jednoznačně koresponduje s výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) z roku 2003. Ve studii ESPAD (2003) se uvádí, že v pouze 1,6% žáků středních škol jsou celoživotními abstinenty. Míra užívání alkoholu byla v dotazníkovém šetření zjištěna vyšší u gymnázia, kde pravidelně požívá alkohol 48% žáků, zatímco na středním odborném učilišti požívá alkohol 23% žáků. V tomto případě se výsledky dotazníkového šetření a studie ESPAD (2003) rozcházejí. Ve studii ESPAD

je uveden výrazně vyšší podíl žáků středního odborného učiliště, kteří požíli alkohol více než 40x za život, oproti žákům gymnázia. Gymnazisté podle výsledků dotazníkového šetření více užívají alkohol s pravidelností jedenkrát týdně, a to v 52%, zatímco žáci středního odborného učiliště pouze v 13%. Většina žáků z obou škol uvedla, že nepožívají alkohol pravidelně.

Další sledovanou návykovou látkou byl tabák. Množství žáků, kteří cigaretu vyzkoušeli a věk, kdy došlo k první zkušenosti s cigaretou, jsou podle dotazníkového šetření téměř stejné u obou typů škol, ale výsledky se liší u pravidelných uživatelů. Pravidelných kuřáků je větší množství na středním odborném učilišti, 42%, oproti gymnáziu, kde je to pouze 13%. Tyto výsledky korelují s výsledky studie ESPAD (2003), která uvádí, že nejméně kuřáků bylo na gymnáziích, nejvíce poté na středních odborných učilištích. Ve studii ESPAD (2003) je dále uveden podíl denních kuřáků, u gymnázií 9,7% a u středního odborného učiliště 45,2% respondentů. Tyto výsledky se také shodují s výsledky zjištěnými dotazníkovým šetřením. Respondenti uvedli, že na středním odborném učilišti kouří každý den 35% žáků, na rozdíl od gymnazistů, kdy tuto skutečnost uvedlo pouze 3% respondentů.

Zkušenost s marihuanou uvedlo podle dotazníkového šetření 52% gymnazistů, ze středního odborného učiliště vyzkoušelo marihuanu 36% žáků. Tato čísla odpovídají studii ESPAD (2003), kde celoživotní zkušenost s marihuanou uvedlo 43,6% respondentů. Výsledky ovšem neodpovídají srovnání s typem školy, studií ESPAD (2003) bylo zjištěno, že žáci středních odborných učilišť konzumují marihuanu ve větším množství než žáci ostatních typů středních škol. Dalším sledovaným atributem bylo, zda žáci vědí, kde si marihuanu obstarat. 58% žáků gymnázií uvedlo, že ví, kde marihuanu obstarat, z odborného středního učiliště to uvedlo 29%. Žádný z žáků obou škol neuvedl, že užívá marihuanu pravidelně.

Konzumaci tvrdých drog uvedl pouze jeden žák ze středního odborného učiliště. Zajímavá je informace, že 32% žáků gymnázia ví, kde tvrdé drogy obstarat, zatímco ze středního odborného učiliště přiznalo tuto znalost pouze 3%. Studie ESPAD (2003) uvádí, že na středním odborném učilišti jsou žáci náchylnější ke konzumaci drog

v porovnání s gymnáziem, užití jakékoli drogy kromě marihuany uvedlo v roce 2003 ve studii 17,2% žáků středního odborného učiliště a 5,6% žáků gymnázia.⁴²

Budou existovat rozdíly v sexuálně rizikovém chování u žáků z různých škol?

Ano. Větší míra sexuálně rizikového chování byla zjištěna na gymnáziu. Zde se k takovému chování přiznalo 23% žáků. Na střední odborné škole to uvedla pouze 3%. Ovšem čísla se sjednocují, pokud se blíže podíváme na konkrétní sexuálně rizikové chování. Nechráněný sex uvedli totiž žáci obou škol téměř ve stejném počtu, střední odborné učiliště 19% a gymnázium 22%. Z tohoto tvrzení lze usuzovat, že žáci buď nerozumí zcela přesně pojmu sexuálně rizikové chování anebo, že ve svých odpovědích nebyli upřímní. Žáci gymnázia navíc uvedli, že měli také v 10% velký počet sexuálních partnerů. Zajímavé je, že dopuštění se sexuálně rizikového chování uvádějí v dotazníkovém šetření spíše ženy. Což je odlišné od výsledků studie SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí z roku 2004, kde 17% chlapců uvádí, že nepoužili kondom během pohlavního styku, oproti dívkám, kdy tuto zkušenost neuvedla ani jedna.⁴³

Budou existovat rozdíly ve výskytu a míře gamblingu u žáků z různých škol?

Nepotvrdilo se. Žáci obou škol uvedli, že výherní automaty pravidelně nehrají a téměř nikdo nemá zkušenost s jejich hraním. Tato skutečnost nejspíše souvisí s novými vyhláškami, které regulují výherní hrací přístroje v obcích.

Jaké jsou rozdíly v četnosti rizikového chování u žáků z jednotlivých typů škol?

Žáci středního odborného učiliště uvedli pozorování výskytu rizikového chování ve škole v 68%, zatímco gymnazisti v 45%. Rozdíl byl také v míře a různorodosti tohoto chování. Žáci středního odborného učiliště uvedli jako nejčastější rizikové chování pozorované ve škole kouření, poté alkohol, drogy, poruchu příjmu potravy a v jednotlivých případech i sexuálně rizikové chování a agresi a šikanu. Gymnazisté uvedli jako nejčastější kouření a alkohol, poté agresi a šikanu, ve dvou případech drogy

⁴² CSÉMY, Ladislav, Pavla LEJČKOVÁ, Petr SADÍLEK a Hana Sovinová. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR, [2006]-2006. ISBN 80-86734-94-3, s. 16-43.

⁴³ BLATNÝ, Marek. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2004. ISSN 1211-8818, s. 1-35.

a v jednom případě poruchu příjmu potravy. Tyto zjištěné výsledky korespondují s výsledky studie SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí z roku 2004, která se také zabývá výskytem rizikového chování ve škole a například uvádí, že 19% chlapců a 18% dívek bylo ve škole po požití alkoholu a 15% chlapců a 10% dívek bylo ve škole po užití marihuany.⁴⁴

Jak se liší subjektivní hodnocení míry rizikovosti chování u žáků z jednotlivých typů škol?

Obecně lze říci, že všichni žáci, bez rozdílu, kterou školu navštěvují, jsou podle vlastního názoru dobře informováni o problematice rizikového chování a podle svého úsudku se také rizikově nechovají. Pokud se rizikově chovali, tvrdí, že jejich chování nemělo vážné následky, pouze jeden žák ze středního odborného učiliště uvedl fyzické zranění v souvislosti s vlastním rizikovým chováním. Tato zjištění lze srovnat s výsledky studie SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí u roku 2004, které mapují názor žáků, jak moc je podle nich určité rizikové chování riskantní. Například vyzkoušení kokainu je velmi riskantní pro 72% chlapce a 69% dívek, nepoužití kondomu při sexu je velmi riskantní pro 42% chlapce a 66% dívek, naopak požití velkého množství alkoholu přijde velmi riskantní pouze 27% chlapců a 30% dívek a kouření cigaret je velmi riskantní pro 19% chlapce a 16% dívek.⁴⁵ Ukazuje se, že žáci si rizika uvědomují, avšak ne každé rizikové chování je vnímáno jako riskantní (alkohol, cigarety). To potvrzuje i tvrzení žáka gymnázia získané díky otevřené otázce v dotazníku (Tvoje další nápady a vyjádření k tématu.) – Alkohol není rizikový, žijem přece v Česku.

Pro všechny je největší motivací nechovat se rizikově především ochrana zdraví vlastního i okolí, méně je pak motivuje názor rodičů a společenské postavení. Překvapivě názor kamarádů pro žáky není dle dotazníkového šetření v souvislosti s omezením rizikového chování stěžejní.

⁴⁴ BLATNÝ, Marek. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2004. ISSN 1211-8818, s. 1-35.

⁴⁵ BLATNÝ, Marek. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2004. ISSN 1211-8818, s. 1-35.

Výsledky rozhovorů:

Rozhovory byly vedeny se čtyřmi studenty středních škol a jejich výsledky jsou ve shodě s dotazníkovým šetřením. Na počátku rozhovoru byla položena otázka, zda respondenti vědí, co je to rizikové chování. Bylo nemilé zjistit, že všichni tázaní měli pouze neúplnou a někdy i mylnou představu o tom, co takové chování znamená. Proto byl vytvořen delší úvod dotazníku, kde je vysvětleno, co je rizikovým chováním myšleno, jaké chování do něho spadá.

Výsledky obdobné jako v dotazníkovém šetření byly zjištěny v oblasti požívání alkoholu a kouření. Tři dívky a jeden chlapec uvedli zkušenosti jak s kouřením, tak s alkoholem. K nadměrnému požívání alkoholu se nepřiznal ani jeden respondent, všichni uvedli spotřebu alkoholu na party či diskotéce, nejvíce je ovlivňují při konzumaci alkoholu kamarádi. Stejně je to i u kouření. Všichni uvedli zkušenost s kouřením a velkou míru ovlivnění kamarády. Překvapivě si ve dvou případech cigaretu obstarali sami, koupí v obchodě. To souvisí i se subjektivním vnímáním dostupnosti tabákových výrobků, kterou uvádí studie ESPAD (2003). Ačkoli existuje striktní zákaz prodeje tabákových výrobků dětem mladším 18 let, respondenti studie ESPAD (2003) uváděli, že v 97% případů je pro ně velmi snadné cigarety obstarat.⁴⁶

Reálné zkušenosti s marihuanou uvedl pouze jeden respondent. Všichni ostatní uvedli, že se s marihuanou setkali, ale nikdy ji nevyzkoušeli. To odpovídá zjištěním studie ESPAD (2003), která uvádí, že v 90% se respondenti setkali jako s další návykovou látkou, po alkoholu a cigaretě, s marihuanou.⁴⁷ Drogy, lehké i tvrdé, za dostupné označila pouze jedna respondentka. Ostatní by věděli, kde sehnat marihuanu, ale ostatní drogy jsou pro ně absolutně nedostupné. Jedna respondentka nejenom, že zkušenosti s žádnými drogami nemá, ale ani neví, kde by jakékoli drogy získala. Se sexuálně rizikovým chováním nemá zkušenost ani jeden z respondentů, se kterými byl veden rozhovor.

Výsledky rozhovorů a dotazníkového šetření v oblasti motivace nechovat se rizikově se naprosto shodují. Respondenti, se kterými byl veden rozhovor, také uvádějí,

⁴⁶ CSÉMY, Ladislav, Pavla LEJČKOVÁ, Petr SADÍLEK a Hana Sovinová. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR, [2006]-2006. ISBN 80-86734-94-3, s. 16-43.

⁴⁷ CSÉMY, Ladislav, Pavla LEJČKOVÁ, Petr SADÍLEK a Hana Sovinová. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR, [2006]-2006. ISBN 80-86734-94-3, s. 16-43.

že je pro ně velice důležité vlastní zdraví i zdraví ostatních. Dalším velmi důležitým faktorem je pro respondenty i výchova a rodina.

3 Závěr

Rizikové chování středoškolské mládeže je obsáhlá skupina různých projevů chování, které mohou ohrožovat zdraví samotné mládeže či jejího okolí. Na takové chování je nutno nahlížet z větší perspektivy a zohledňovat velké množství faktorů, které k takovému chování mohou vést.

Na vznik rizikového chování má často vliv sociální prostředí, ve kterém dítě a mladý člověk získává prvotní životní zkušenosti. Rodina je první sociální prostředí, ve kterém člověk vyrůstá. Správně položené základy v dětství mohou vést k prevenci rizikového chování později. Špatná funkce rodiny naopak může později vyvolat projevy rizikového chování. Stejně tak i působení vrstevníků a dalších skupin, do kterých chce dítě zapadnout. Tyto skupiny často zastupují roli nefunkční rodiny a dítě s touhou někam patřit udělá téměř cokoli, aby bylo takovouto skupinou přijato.

Nemalou měrou se na míře rizikového chování také podílí škola a její preventivní programy, které jsou důležité pro osvětu, uvědomění si problému i jeho řešení. Důležité je všimnout si problému, možných nebezpečných situací a s citem a pochopením je řešit.

Ve své práci jsem si kladla otázku, zda se u středoškolské mládeže bude lišit míra zkušeností s rizikovým chováním v závislosti na typu školy a do jaké míry budou tyto zkušenosti odlišné. V dotazníkovém šetření bylo nutné správně vymezit pojem rizikové chování a uvést příklady, protože v rámci proběhlých rozhovorů bylo zjištěno, že žáci středních škol neví, nebo mají mylnou představu o tom, co je rizikové chování.

V rámci dotazníkového šetření je nutné zohlednit skutečnost, že výsledky mohou být ovlivněny mírou upřímnosti žáků v dotazníkovém šetření, ne veškeré informace musely být přiznány upřímně. Obecně lze říci, že velké rozdíly v míře rizikového chování jsem mezi žáky středního odborného učiliště a gymnáziem nepozorovala. V konzumaci alkoholu byly výsledky na obou školách vyrovnané, stejně tak ve zkušenostech s marihuanou. Rozdíl jsem však pozorovala u kouření cigaret, žáci ze středního odborného učiliště pravidelně kouří ve většině případů, zatímco žáci gymnázia nikoli.

Překvapující výsledky ukázala otázka zaměřená na tvrdé drogy, ne snad v konzumaci, nikdo ji nevedl, ale v obeznámení se s tím, kde tvrdé drogy sehnat, to

věděla téměř třetina dotazovaných gymnazistů, ale pouze jeden žák středního odborného učiliště. Což neodpovídá zjištěním předkládaným v odborné studii.

Velmi zajímavý byl výsledek otázek, směřovaných na sexuálně rizikové chování, ke kterému se přiznalo více gymnazistů, avšak při bližším zkoumání a doplňující otázce na typ sexuálně rizikového chování se výsledky obou typů škol sjednotily.

Potěšující informací je to, že dnešní mladí lidé si uvědomují odpovědnost za svoje chování, jsou dobře informováni o důsledcích rizikového chování a motivací k tomu chovat se správně je ochrana zdraví vlastního i cizího a podle rozhovorů také rodina.

Závěrem lze říci, že míru zkušenosti s rizikovým chováním ovlivnil typ školy minimálně.

Použitá literatura

BÁRTÍK, Pavel, Michal MIOVSKÝ, ed. Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 23-78.

BLATNÝ, Marek. *Výsledky české části mezinárodního projektu SAHA I.: deskriptivní analýza rizikového chování a rizikových a protektivních faktorů vývoje mladistvých z městských oblastí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2004. ISSN 1211-8818, s. 1-35.

CSÉMY, Ladislav, Pavla CHOMYNOVÁ a Viktor MRAVČÍK. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015. Zaostřeno*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2016. ISSN 2336-8241, s. 1–16.

CSÉMY, Ladislav, Pavla LEJČKOVÁ, Petr SADÍLEK a Hana Sovinová. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR, [2006]-2006. ISBN 80-86734-94-3, s. 16-43.

ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x, s.181-184.

FERGUS, Stevenson a Marc ZIMMERMAN. Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*. 2005, **26**(1), 399-419.

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, s. 34-35.

JESSOR, Richard, Jill VAN DEN BOS, Judith VANDERRY, Frances M. COSTA a Mark S. TURBIN. Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology*. University of Colorado at Boulder, 1995, **31**(6), 923-933.

KALMAN, Michal, Erik SIGMUND, Dagmar SIGMUNDOVÁ, Zdeněk HAMŘÍK, Luděk BENEŠ, Dana BENEŠOVÁ a Ladislav CSEMY. *Národní zpráva o zdraví a*

životním stylu dětí a školáků na základě mezinárodního výzkumu uskutečněného v roce 2010 v rámci mezinárodního projektu „Health Behaviour in school-aged Children: WHO Collaborative Cross-national study (HBSC).“. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2986-1, s.73-95.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, s. 99-110.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8, s. 37-48.

MORAVCOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK. *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-860-3, s. 46.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6, s. 9-10.

NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2, s. 8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0., s. 99-327.

Online zdroje

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže [online]. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s. 1-3.

<https://www.srsobeslav.cz/cz/skola/stredni-skola> [online]. [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <https://www.srsobeslav.cz>

<https://www.gym-so.cz/index.php> [online]. [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <https://www.gym-so.cz/index.php>

Seznam příloh

Příloha č. 1 Rozhovor se studentkou střední školy

Příloha č. 2 Dotazník pro středoškolské studenty

Příloha č. 1 Rozhovor se studenty střední školy

Rozhovor byl veden mezi mnou a žáky navštěvující 3. a 4. ročník středních škol na Táborsku. Otázky kladené mnou jsou označeny jako OT a **vyznačeny tučným písmem**, odpovědi žáků středních škol jsou označeny jako OD a ponechané v základním fondu.

Rozhovor č. 1

1) OT: Jakého jsi pohlaví, kolik je ti let a na jakou školu docházíš?

OD: Jsem žena, 21 let. Střední škola Veselí nad Lužnicí.

2) OT: Jsi součástí nějaké party, společnosti mladých lidí?

OD: Vyloženě partu nemám, ale mám spoustu kamarádů.

3) OT: Co si představíš pod pojmem problémové/rizikové chování?

OD: Chování, kterým bych někoho mohla ohrozit. Ale nikdy jsem se s tím nesetkala.

(Vysvětluji rizikové chování)

4) OT: Do rizikového chování spadá užívání alkoholu, jaké s ním máš zkušenosti? Užíváš alkohol pravidelně? V jakých situacích užíváš alkohol?

OD: Zkušenosti mám špatné, protože nejsem zvyklá pít, ale ráda se napiju, když jsou nějaké akce.

OT: Proč špatná?

OD: Neumím pít a dokážu se snadno opít, protože nevím, kdy mám dost.

OT: Špatná zkušenost tě neodradila?

OD: Řeknu si to, ale nějak to vždy zas přijde.

OT: Kdy piješ alkohol?

OD: Akce, oslava, někdy navečer pivo, když mám chuť.

5) OT: Pokud si ve skupině kamarádů, je běžné, že požívá skupina alkohol? Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s alkoholem?

OD: Pokud se sejdeme, rádi si dáme vodku s džusem.

OT: Jsi tedy spíše na tvrdší druh alkoholu?

OD: Radši mám sladší panáky než pivo.

Okolí mě určitě ovlivňuje. Ale pokud jsem řidič, jsem zodpovědná a nepiji.

OT: V souvislosti s tím, když jsi měla první zkušenost s alkoholem, hráli v tom roli kamarádi?

OD: Ne, první zkušenost byla v rodině.

OT: V kolika letech?

OD: Ve dvanácti, třinácti letech.

6) OT: Jaký vztah k alkoholu má tvoje rodina?

OD: Kladný vztah, ale nikdo nic nepřehání.

OT: Pili před tebou, když jsi byla malá?

OD: Určitě.

OT: Viděla jsi v dětství své rodiče opilé?

OD: Ne.

7) OT: Dále sem patří kouření? Máš zkušenost s kouřením? V jakých situacích kouříš?

OD: Když byly akce, tak jsem zkusila kouřit, ale nejsem kuřák. Kouřím příležitostně.

8) OT: Kouří kamarádi z tvých přátel? Nechala jsi se tím ovlivnit?

OD: Ano, mám jenom jednu kamarádku, co nekouří, jinak jsou všichni kuřáci.

OT: Ke kouření tě přivedli kamarádi?

OD: Ano, kamarádi.

OT: V kolika letech jsi začala?

OD: V 15.

OT: Kde jsi sehnala cigarety?

OD: Od kamarádů, kteří doma vzali cigarety.

9) OT: Jaký vztah ke kouření má tvoje rodina?

OD: Tatínek silný kuřák, mamka nekuřačka a je proti kouření. Sestra lehká kuřačka.

OT: Vidávala jsi tat'ku kouřit, kdy jsi byla malá?

OD: Ano.

10) OT: Další položkou je užívání drog. S jakými drogami ses v reálu setkala? Vyzkoušela jsi některou z nich? Mají nějaké zkušenosti s drogami tvoji kamarádi či známí?

OD: Setkala jsem se s marihuanou. Nikdy jsem nic nevyzkoušela. Zním lidi, kteří kouří marihuanu.

11) OT: Jaký je postoj tvé rodiny k drogám (včetně marihuany)?

OD: Nesouhlasím s užíváním drog. Bojím se, že bych se stala závislou.

12) OT: Jak vidíš, dostupnost drog?

OD: Určitě vím, přes koho by se dali sehnat. Mohly by být dostupné.

OT: Včetně těžkých drog?

OD: Ne, jenom marihuanu.

13) OT: Co si představíš pod pojmem sexuálně rizikové chování? Myslíš, že ses ho ty nebo někdo v tvém okolí dopustili?

OD: Že bych mohla někomu ublížit? Nevím. (vysvětluji)

OD: Zním jednu slečnu, ale není mojí kamarádkou.

OT: Vidíš na ní nějaké následky tohoto chování?

OD: Ona se tím chlubí. A ještě znám jednu kamarádku, která musela do dětského domova, protože byla zneužívaná.

14) OT: Víš, co jsou pojmy gambling a gaming? Týká se tento problém i tebe? Znáš někoho v okolí, kdo tímto problémem trpí? Pokud ano, v jakém prostředí se ten člověk pohybuje a jaký má vztah k rodině?

OD: Nevím (vysvětluji). Problém se mě netýká.

Mám tři spolužáky, kteří hrají neúměrně dlouho na počítači hru. Rodičům se to nelíbí, že nic neudělají a pořád sedí u počítače.

15) OT: Trpíš ty nebo někdo z tvého okolí problémy s přijímáním potravy?

OD: Ne.

16) OT: Dopustila ses někdy delikventního chování (krádež, přepadení, výhružky, rvačka,...)? Dopustili se ho tvoji kamarádi? Pokud ano, byli pod vlivem některé návykové látky?

OD: Já nikdy nic neudělala, ale už jsem toto chování viděla a bylo to pod vlivem alkoholu (rvačka).

OT: Neznáš někoho, kdo krade?

OD: Od vidění. Byl ze špatné rodiny, nezvládali výchovu. Ten člověk byl i ve vězení. A byl ve špatné partě.

17) OT: Co tě motivuje k tomu, aby ses nechovala rizikově?

OD: Bojím se, že bych se stala závislou na drogách a také, že bych mohla chytit nějakou pohlavní chorobu.

Rozhovor č. 2

1) OT: Jakého jsi pohlaví, kolik je ti let a na jakou školu docházíš?

OD: Žena, 18 let, Střední škola a vyšší odborná škola cestovního ruchu

2) OT: Co si představíš pod pojmem problémové/rizikové chování?

OD: Chování, které může vést k problémům se zákonem a kriminální činnosti.

3) OT: Do rizikového chování spadá užívání alkoholu, jaké s ním máš zkušenosti? Užíváš alkohol pravidelně? V jakých situacích užíváš alkohol?

OD: Alkohol neužívám pravidelně. Nejčastěji se s alkoholem setkávám při různých oslavách a při setkání s přáteli.

OT: Kdy piješ alkohol?

OD: Nejčastěji o víkendu

4) OT: Pokud si ve skupině kamarádů, je běžné, že požívá skupina alkohol? Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s alkoholem?

OD: Pouze o víkendech.

OT: Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s konzumací alkoholu?

OD: Ne.

5) OT: Jaký vztah k alkoholu má tvoje rodina?

OD: Blízký.

6) OT: Dále sem patří kouření? Máš zkušenost s kouřením? V jakých situacích kouříš?

OD: Ano, mám. Kouřím kdekoli.

7) OT: Kouří kamarádi z tvých přátel? Nechala jsi se tím ovlivnit?

OD: Ano kouří. To, že kouřili můj vrstevníci, mě ovlivnilo.

OT: V kolika letech jsi začala?

OD: 14

OT: Kde jsi sehnala cigarety?

OD: Koupila.

8) OT: Jaký vztah ke kouření má tvoje rodina?

OD: Oba rodiče kouří.

9) OT: Další položkou je užívání drog. S jakými drogami ses v reálu setkala? Vyzkoušela jsi některou z nich? Mají nějaké zkušenosti s drogami tvoji kamarádi či známí?

OD: Nikdy jsem nezkusila žádnou drogu. V reálu jsem se setkala pouze s marihuanou. Z mých známých nikdo tvrdé drogy neužívá.

10) OT: Jaký je postoj tvé rodiny k drogám (včetně marihuany)?

OD: S drogami také nemají žádné zkušenosti.

11) OT: Jak vidíš, dostupnost drog?

OD: Já bych vůbec nevěděla na koho se obrátit.

OT: Včetně těžkých drog?

OD: Nemám tušení.

12) OT: Co si představíš pod pojmem sexuálně rizikové chování? Myslíš, že ses ho ty nebo někdo v tvém okolí dopustili?

OD: Ne.

13) OT: Víš, co jsou pojmy gambling a gaming? Týká se tento problém i tebe? Znáš někoho v okolí, kdo tímto problémem trpí? Pokud ano, v jakém prostředí se ten člověk pohybuje a jaký má vztah k rodině?

OD: Netýká, neznám.

14) OT: Trpíš ty nebo někdo z tvého okolí problémy s přijímáním potravy?

OD: Ne.

15) OT: Dopustila ses někdy delikventního chování (krádež, přepadení, výhrůžky, rvačka,...)? Dopustili se ho tvoji kamarádi? Pokud ano, byli pod vlivem některé návykové látky?

OD: Ne.

16) OT: Co tě motivuje k tomu, aby ses nechovala rizikově?

OD: Vím, že žádná z věcí, která spadá pod rizikové chování, se dělat nemá. Takže co se týče kouření a alkoholu mám slabou vůli, třeba i s kouřením časem skončuju, ale co se týče vážnějších věcí, jako jsou drogy, mě motivuje vlastní rozum a hlavně zdraví.

Rozhovor č. 3

1) OT: Jakého jsi pohlaví, kolik je ti let a na jakou školu docházíš?

OD: Střední zdravotnická škola, žena, 18.

2) OT: Co si představíš pod pojmem problémové/rizikové chování?

OD: Nadměrné pití alkoholu, užívání návykových látek, násilí.

3) OT: Do rizikového chování spadá užívání alkoholu, jaké s ním máš zkušenosti? Užíváš alkohol pravidelně? V jakých situacích užíváš alkohol?

OD: Alkohol užívám občas, většinou, když jdeme někam s kamarády. Pravidelně bych neřekla, občas si dám drink, občas ne. Týká se to hlavně pátku, když jdeme tancovat. Neopíjím se, abych o sobě nevěděla.

OT: Kdy piješ alkohol?

OD: Když jdeme na nějakou akci, na disco, nebo když si jdeme sednout do hospody s kamarády.

4) OT: Pokud si ve skupině kamarádů, je běžné, že požívá skupina alkohol? Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s alkoholem?

OD: Ano je to běžné, ale vždy v souvislosti s nějakou akcí. Svým způsobem mě okolí ovlivňuje.

OT: Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s konzumací alkoholu?

OD: Ano.

5) OT: Jaký vztah k alkoholu má tvoje rodina?

OD: Konzumenti, nicméně vše v rámci mezí.

6) OT: Dále sem patří kouření? Máš zkušenost s kouřením? V jakých situacích kouříš?

OD: Ano, kouřím pravidelně, převážně ve stresových, začala jsem, ale z frajeřiny

7) OT: Kouří kamarádi z tvých přátel? Nechala jsi se tím ovlivnit?

OD: Ano a ano.

OT: V kolika letech jsi začala?

OD: V 16.

OT: Kde jsi sehnala cigarety?

OD: Od kamaráda.

8) OT: Jaký vztah ke kouření má tvoje rodina?

OD: Mamka kouří, otec ne.

9) OT: Další položkou je užívání drog. S jakými drogami ses v reálu setkala? Vyzkoušela jsi některou z nich? Mají nějaké zkušenosti s drogami tvoji kamarádi či známi?

OD: Setkala jsem se s marihuanou, nikdy jsem nic nevyzkoušela. A kamarádi zkušenosti mají.

10) OT: Jaký je postoj tvé rodiny k drogám (včetně marihuany)?

OD: Zásadně proti.

11) OT: Jak vidíš, dostupnost drog?

OD: Nyní si myslím, že dostupné jsou velice snadno.

OT: Včetně těžkých drog?

OD: To samé.

12) OT: Co si představíš pod pojmem sexuálně rizikové chování? Myslíš, že ses ho ty nebo někdo v tvém okolí dopustili?

OD: Znásilnění? Myslím, že sem se s ním nikdy nesetkala.

13) OT: Víš, co jsou pojmy gambling a gaming? Týká se tento problém i tebe? Znáš někoho v okolí, kdo tímto problémem trpí? Pokud ano, v jakém prostředí se ten člověk pohybuje a jaký má vztah k rodině?

OD: Člověk závislý na hraní automatů, člověk závislý na hraní her, neznám nikoho.

14) OT: Trpíš ty nebo někdo z tvého okolí problémy s přijímáním potravy?

OD: Já ne, kamarádka ano.

15) OT: Dopustila ses někdy delikventního chování (krádež, přepadení, výhružky, rvačka,...)? Dopustili se ho tvoji kamarádi? Pokud ano, byli pod vlivem některé návykové látky?

OD: Ne.

16) OT: Co tě motivuje k tomu, aby ses nechovala rizikově?

OD: Myslím si, že jsem vychována tak, aby se toto netýkalo mě. Takže rodina, dále přátelé, s kterými se stýkám a opravdu nechci užívat drogy ani se dopouštět násilí a tak dále. Nemám to v povaze. Myslím si, že největší zásluhu na tomto má výchova a lidi kolem nás.

Rozhovor č. 4

1) OT: Jakého jsi pohlaví, kolik je ti let a na jakou školu docházíš?

OD: Muž – 19 let, Střední škola strojní a stavební Tábor

2) OT: Co si představíš pod pojmem problémové/rizikové chování?

OD: Nevím

(Vysvětluji rizikové chování)

3) OT: Do rizikového chování spadá užívání alkoholu, jaké s ním máš zkušenosti? Užíváš alkohol pravidelně? V jakých situacích užíváš alkohol?

OD: Občas piju alkohol. Alkohol užívám pravidelně o víkendech s kamarády.

OT: Jenom?

OD: Ano.

4) OT: Pokud si ve skupině kamarádů, je běžné, že požívá skupina alkoholu?

OD: Ano, je to běžné.

OT: Ovlivňuje tě okolí v souvislosti s konzumací alkoholu?

OD: Ano.

OT: Jak?

OD: Kdybych byl sám, nenapiju se alkoholu, když jsem ve skupině, alkohol piju.

5) OT: Jaký vztah k alkoholu má tvoje rodina?

OD: Občas pijí alkohol.

6) OT: Dále sem patří kouření? Máš zkušenost s kouřením? V jakých situacích kouříš?

OD: Vyzkoušel jsem cigaretu. Kouřím na párty, na diskotéce.

7) OT: Kouří tvoji kamarádi? Nechal jsi se tím ovlivnit?

OD: Ano. A nechal jsem se tím ovlivnit.

OT: V kolika letech jsi začal?

OD: V 17 letech.

OT: Kde jsi sehnal cigarety?

OD: V obchodě.

8) OT: Jaký vztah ke kouření má tvoje rodina?

OD: Nekouří.

9) OT: Další položkou je užívání drog. S jakými drogami ses v reálu setkal? Vyzkoušel jsi některou z nich? Mají nějaké zkušenosti s drogami tvoji kamarádi či známí?

OD: S marihuanou, hašiš. Vyzkoušel jsem obě. A kamarádi mají také zkušenosti s drogami.

10) OT: Jaký je postoj tvé rodiny k drogám (včetně marihuany)?

OD: Negativní.

11) OT: Jak vidíš, dostupnost drog?

OD: Lehce dostupné.

OT: Včetně těžkých drog?

OD: Ne, jenom lehké.

12) OT: Co si představíš pod pojmem sexuálně rizikové chování? Myslíš, že ses ho ty nebo někdo v tvém okolí dopustili?

OD: Styk bez kondomu a tento styk jsem měl.

13) OT: Víš, co jsou pojmy gambling a gaming? Týká se tento problém i tebe?

OD: Ano. Gaming je hraní her. Problém se mě netýká.

OT: Znáš někoho v okolí, kdo tímto problémem trpí?

OD: Nikoho v okolí neznám.

14) OT: Trpíš ty nebo někdo z tvého okolí problémy s přijímáním potravy?

OD: Ne. Nikoho neznám.

15) OT: Dopustil ses někdy delikventního chování (krádež, přepadení, výhrůžky, rvačka,...)?

OD: Ano.

OT: Dopustili se ho tvoji kamarádi? Pokud ano, byli pod vlivem některé návykové látky?

OD: Ano, rvačka pod vlivem.

16) OT: Co tě motivuje k tomu, aby ses nechoval rizikově?

OD: Rodina a čest.

Příloha č. 2 Dotazník pro středoškolské studenty

Dotazník zkoumající rizikové chování středoškolské mládeže:

Vyber prosím jednu vyhovující odpověď u každé otázky a viditelně ji zakroužkuj, pokud se ti hodí více odpovědí, zakroužkuj všechny vyhovující. Pokud chceš odpověď změnit, původní přeškrtni křížkem a kroužkem označ novou. Děkuji!

Dotazník je naprosto anonymní, data získaná tímto zkoumáním budou použita pouze pro účely mé bakalářské práce.

Co je to rizikové chování?

Definice rizikového chování se popisuje jako chování, které vede k nárůstu zdravotních, výchovných, sociálních a jiných rizik pro určitého jedince či společnost.⁴⁸

Někteří autoři však uvádí, že určitá míra rizikového chování je běžná a je přirozenou součástí dospívání, poukazuje na složitost dospívání v rámci vývoje jedince.⁴⁹

Ministerstvo školství a tělovýchovy uvádí několik základních druhů rizikového chování:

- záškoláctví
- projevy agrese, šikana, kyberšikana (další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedii), násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- poruchy příjmu potravy
- negativní působení sekt
- sexuální rizikové chování
- závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus (závislost na počítačových hrách, telefonu, internetu, sociálních sítích), gambling.⁵⁰

⁴⁸ BĀRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 23.

⁴⁹ MORAVCOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK. *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-860-3, s. 46.

⁵⁰ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže [online]*. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2018-11-01]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>, s.1.

K těmto druhům rizikového chování také můžeme přiřadit problémy způsobené syndromem týraného či zanedbávaného dítěte a poruchami příjmu potravy. U většiny rizikového chování dochází ke kombinaci jednotlivých druhů.⁵¹

- 1) Jakého jsi pohlaví?
 - a) muž
 - b) žena
- 2) Jaký typ školy navštěvuješ?
 - a) střední odborné učiliště
 - b) gymnázium
- 3) Požil/a jsi někdy alkohol?
 - a) ano
 - b) ne
- 4) V kolika letech jsi poprvé zkusil/a s alkoholem?
 - a) méně než 12 let
 - b) 12-15 let
 - c) více než 15 let
 - d) nepožívám alkohol
- 5) Kdo ti alkohol nalil poprvé?
 - a) rodiče
 - b) kamarádi
 - c) sám/sama
 - d) nepožívám alkohol
- 6) Požíváš alkohol pravidelně?
 - a) ano
 - b) ne

⁵¹ BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie].* Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN 978-80-87258-47-7, s. 23-28.

- 7) Pokud požíváš pravidelně alkohol s jakou frekvencí?
- a) 1x týdně
 - b) 2-3 x týdně
 - c) více
 - d) nepožívám alkohol pravidelně
- 8) Zkoušel/a jsi někdy kouřit cigaretu?
- a) ano
 - b) ne
- 9) V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a cigaretu?
- a) 12 let a méně
 - b) 13-15 let
 - c) více než 15 let
 - d) nikdy
- 10) Kdo ti cigaretu poprvé zprostředkoval?
- a) kamarádi
 - b) rodiče
 - c) sám/sama
 - d) nekouřil/a jsem nikdy
- 11) Kouříš pravidelně?
- a) ano
 - b) ne
- 12) Pokud kouříš pravidelně, s jakou frekvencí?
- a) méně než 1x týdně
 - b) 1-2x týdně
 - c) každý den max. 10 cigaret
 - d) každý den více než 10 cigaret
 - e) nekouřím
- 13) Vyzkoušel/a jsi někdy lehké drogy - marihuanu?
- a) ano
 - b) ne

14) Jsi pravidelný konzument marihuany?

- a) ano
- b) ne

15) Víš, kde si marihuanu obstarat?

- a) ano
- b) ne

16) Vyzkoušel/a jsi někdy tvrdé drogy? (pervitin, heroin, kokain,...)

- a) ano
- b) ne

Pokud jsi vyzkoušel/a tvrdé drogy, prosím napiš mi jaké: _____

17) Víš, kde tvrdé drogy sehnat?

- a) ano
- b) ne

18) Chováš se sexuálně rizikově? (nechráněný sex, velký počet sexuálních partnerů, posílání nahých a sexuálně laděných fotek po internetu)

- a) ano
- b) ne

19) Jakého sexuálně rizikového chování se dopouštíš, bylo na tobě dopuštěno?

- a) nechráněný sex
- b) velký počet sexuálních partnerů
- c) posílání nahých a sexuálně laděných fotek po internetu
- d) zneužití
- e) ničeho jsem se nedopustil/a, nebylo na mě dopuštěno

20) Hrál/a jsi někdy výherní automaty?

- a) ano
- b) ne

21) Hraješ výherní automaty opakovaně?

- a) ano
- b) ne

22) Jak často hraješ výherní automaty?

- a) méně než 1x týdně
- b) 1x týdně
- c) více než 1x týdně
- d) nikdy

23) Setkal/a jsi se někdy s nějakým rizikovým chováním (alkohol, cigarety, drogy,...) ve své škole?

- a) ano
- b) ne

24) S jakým typem rizikového chování jsi se ve škole setkal/a?

- a) alkohol
- b) kouření
- c) drogy
- d) agrese, šikana
- e) sexuálně rizikové chování
- f) porucha příjmu potravy
- g) žádné
- h) jiné (napíš _____)

25) Jsi o důsledcích rizikového chování (jako je požívání alkoholu, kouření, sexuálně rizikové chování, drogy,...) dostatečně informovaný/á?

- a) ano
- b) ne

26) Chováš se (podle tebe) rizikově vůči sobě či svému okolí?

- a) ano
- b) ne

27) Mělo někdy tvé rizikové chování vážné důsledky?

a) ano

b) ne

Pokud ano, jaké? _____

28) Uvědomuješ si, jaké by mohlo mít tvé rizikové chování důsledky?

a) ano

b) ne

c) nechovám se rizikově

29) Jaká je tvá motivace nechovat se rizikově vůči tobě či tvému okolí?

a) ochrana mého zdraví i zdraví okolí

b) společenské postavení

c) názor rodičů

d) názor kamarádů

30) Tvoje další nápady a vyjádření k tématu?
(dobrovolné) _____
